

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LIV.
Fasciculus 9.

HEKA LÁSZLÓ

**Az 1868. évi horvát-magyar kiegyezés a sajtó
tükrében**

SZEGED
1998

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et
Juridicarum Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae

ELEMÉR BALOGH, LAJOS BESENYEI, LÁSZLÓ BODNÁR, OTTÓ
CZÚCZ, JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS MARTONYI,
IMRE MOLNÁR, FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY, BÉLA POKOL,
JÓZSEF RUSZOLY, LAJOS TÓTH, LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BALOGH ELEMÉR, BESENYEI LAJOS, BODNÁR LÁSZLÓ, CZÚCZ
OTTÓ, KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS, MARTONYI JÁNOS,
MOLNÁR IMRE, NAGY FERENC, PACZOLAY PÉTER, POKOL BÉLA,
RUSZOLY JÓZSEF, TÓTH LAJOS, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324–6523 Acta Univ.
ISSN 0563–0606 Acta Jur.

Bevezető

A több mint nyolc évszázados horvát–magyar államközösség az egyetemes jogtörténet egyik legmaradandóbb köteléke. Ezért érdemes ezt a kapcsolatot megvilágítani minden szempontból. Főleg mivel tudjuk a délszláv irodalomban a XX. század folyamán több olyan mű is megjelent, melyekben a magyar–horvát kapcsolat igen negatív fényben került bemutatásra.

Az önálló Horvátország születésével ismét lehetőség adódik átértékelni az eddig megjelent tanulmányokat, valamint rámutatni mindazokra a nézetekre, melyek a délszláv eszméből áradnak és a szerb–horvát "testvériséget" szorgalmazva igyekeztek rossz fényt vetni a magyar–horvát kapcsolatokra.

A délszláv eszmében közölt tanulmányok igen nagy befolyást gyakoroltak a XX. századi írókra és a magyar–horvát államközösség jogtörténetet kutatókra. Ezért mondhatni, a jövő generációknak egy új, más szemlélettel kell szolgálni. A magyar és a horvát nemzet együtt egy államközösségben több mint nyolc évszázadot élt, amíg a délszláv állam hét évtizednyi fennállása után több éves háborúban több ezer áldozattal és két millió menekülttel esett szét.

E tanulmányomban nem elsősorban az eddig leírt művekben foglaltakkal kívánok foglalkozni, hanem inkább feltárni a horvát–magyar kiegyezéssel kapcsolatos kutatásaim egy részének eredményeit, nevezetesen az egyezmény létrehozását és annak visszhangját a sajtó tükrében.

A magyar–horvát jogtörténet egyik legvitatottabb kérdése kétségtelenül az 1868: XXX. tc. a horvát–magyar kiegyezésről, amely véget vetett a több évtizedes közjogi vitának. A létrejött sarkalatos törvénycikk írásba rögzítette a nyolc évszázados magyar–horvát államközösség jogi alapjait. Ezzel kapcsolatban mind Magyarországon, de még inkább Horvátországban léteztek pro és contra vélemények, amelyek megnyilvánultak az akkori sajtó hasábjain, és így utólag 130 év elteltével, az államközösség és a Monarchia, valamint az "álmodott" délszláv állam bukásával ma történelmi távlatból értékelhetjük a törvénycikket, annak létrehozását, illetve jellegét, politikai és egyéb hátterét. Az értékelés mindig szubjektív jellegű, ezért az olvasó elé tárom a múlt századi sajtóban megjelent cikkek egy részét. Olvashatjuk a magyar, horvát, cseh, osztrák és egyéb lapok hasábjain megjelent véleményeket, méghozzá a kormánypárti, illetve az ellenzéki szerzők tollából írt cikkekben.

A magyar–horvát államközösség kezdetei

A XIX. század közepétől a XX. század elejéig évtizedekig tartó közjogi kérdésekről szóló vita zajlott le horvát és magyar történészek, jogtörténészek között. Így emlékezetes Vjekoslav Klačić és Pesty Frigyes, Izidor Kršnjavi és Pauler Gyula, valamint Ferdo Šišić és Karácsonyi János vitája. Ez utóbbi vita, melyben Šišić (egyébként a mai napig a legtekintélyesebb horvát történésznek számít) oldalán Rudolf Horvát és Nikola

Tomašić is részt vettek, akörül forgott, hogy László és Kálmán magyar királyok hogyan és milyen jogcímen foglalták el Horvátországot.

Ez a kérdés a magyar nemzeti mozgalom kezdésével – az 1790. évi magyar országgyűlésen – jelentkezett. A magyar nemzeti öntudat a horvát nemzeti eszme ébredését eredményezte, amely később a délszláv eszme kialakulásához vezet majd. Kevés hasonló példára találunk, a magyar, illetve horvát historiográfiában, amely ilyen heves vitát okozott volna, mint amilyen a horvát–magyar államközösségének kezdeteiről szóló nézetek váltottak ki.

A XI. század végi, illetve a XII. század elején történekekről kialakult véleményeket három kategóriába csoportosíthatjuk. A magyar szerzők közül Karácsonyi János, Pauler Gyula és Horvát István azt állították, hogy miután Kálmán király fegyverrel meghódította Horvátországot, a horvátok elvesztették az államiségüket és Magyarország "meghódított részei" (*partes subjectae*) lettek.¹

E véleménnyel szemben állt az a nézet, amely szerint Kálmán király azután koronáztatta meg magát horvát–dalmát királyává, hogy szerződést kötött (*Qualiter, Pacta Conventa*) a 12 horvát törzs fejeivel. A *Pacta Conventa* elmélet szerint a horvátok saját akaratuk alapján vált Kálmán horvát–dalmát királyává. E felfogást támogatók azt állítják, hogy Horvátország és Magyarország perszonális unióba álltak és a két államot csupán a közös király személye kötötte össze. Tehát Horvátország megtartotta az államiségét és nemzeti önállóságát. Horvát részről a *Pacta Conventa* forrást valódi elfogadásával egyben tagadták a magyar felfogást a fegyveres hódításról. A *Pacta Conventa*t, mint hiteles forrást a horvát történészek közül Eugen Kvaternik, Tadija Smičiklas, Franjo Rački, Vjekoslav Klaić és még jó néhány szerző tekintette. E témával kapcsolatosan Ferdo Šišić 1914-ben összegyűjtötte a rá vonatkozó historiográfiát.² A jogtörténészek közül a horvát oldalon Marko Kostrenčić,³ Ferdo Čulinović,⁴ valamint Oleg Mandić⁵ nem vetették el a *Pacta Conventa* valóságát, bár M. Kostrenčić is bevallotta azt, hogy "a *Qualiter* egy XIV. századi okirat, amely az 1102-ben történekekről szól."⁶ Az említett forrás hitelességét a magyar szerzők mellett egyes horvát (Nada Klaić⁷), illetve szlovén (Ljudmil Hauptmann⁸ és Bogo Grafenauer⁹) történész is kétségbe vonja.

Az eredeti források alapján talán mondhatjuk, hogy a *Pacta Conventa* lényege nem hamis. A 12 horvát nemes törzs tényleg mentes volt az adó, vagyis *tribus* fizetésé-

¹ *Horvát S.*: Über Kroatien als eine durch Unterjochung erworbene ungarische Provinz un des Königreichs Ungarns wirklicher Theil, Leipzig, 1844. Lásd. Ferdo Čulinović-Državopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i. XX. vijeka (A délszláv országok állam- és jogtörténete a XIX. és XX. században), Zágráb, 1953., 38. p.

² Ferdo Šišić: Priručnik izvora hrvatske historije. Dio I. Čest I. (do god. 1107.), Zágráb, 1914. (A horvát történelmi források segédnyaga. I. rész. 1107-ig), 459. p.-tól

³ Marko Kostrenčić: Nacrt historije hrvatske države i hrvatskog prava (A horvát állam- és a horvát jog történetének vázlata) I. köt., Universitas Studiorum Zagabiensis, 1956., 13. p.

⁴ Ferdo Čulinović i.m. 38-39. p.

⁵ Oleg Mandić: "Pacta Conventa" i "dvanaest" hrvatskih bratstava ("Pacta Conventa" és a "tizenkét" horvát testvériség), Historijski zbornik XI-XII. köt., Zágráb, 1958-59., 165. p.-tól.

⁶ M. Kostrenčić i.m. 149. p.

⁷ Nada Klaić: Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku (A horvátok története a korai középkorban), Manualia Universitas Studiorum Zagabiensis, 1975., 32-33. p., 73-81.

⁸ Ljudmil Hauptmann: Hrvatsko praplemstvo (A horvát ősnemesség), Slovenska akademija znanosti in umetnosti (Szlovén tudományos és művészeti akadémia), Ljubljana, Rasprave, I. köt., 1950. V.ö. Nada Klaić-Povijest Hrvata, 73. p.

⁹ Bogo Grafenauer: Pomembnejši novi rezultati v starejši zgodovini jugoslovanskih narodov (Új eredmények a jugoszláv népek korai történetéhez), Zgodovinski časopis, Ljubljana, XVIII. köt., 201. p.-tól.

től.¹⁰ Valószínű, hogy a katonai kötelességük szempontjából kedvezményekben részesültek, így nem kellett a nemes község minden egyénnek háborúba vonulni, hanem egy községből 10 lovas katonát kellett küldeni a nemes törzsnek. A Pacta Conventának nevezett okirat valóban egy a XIV. századból származó dokumentum, mely Nada Klaić szerint azt a célt szolgálta, hogy a horvát kismanesség korábbi időszakra vezethesse vissza a nemességét. Nada Klaić ugyanis az eredeti forrásokra hivatkozva igyekezett bebizonyítani, hogy a 12 nemesi törzs intézménye (*nobilis duodecim generationum regni Croatiae*) csak 1350. év körül keletkezett és lehetetlen, hogy ilyen intézmény létezett volna már 1102-ben (Kálmán király horvát–dalmát királyává koronáztatásának évében). Klaić professzornő szerint az Árpád-házi, majd az Anjou-házi királyok uralkodása Horvátországban (Szlavóniától ellenkezően) csak 1347 után erősödött meg, tehát a kismanesség keletkezése is ekkorra vezethető vissza. "A horvát történelem Kálmán királynak olyan hatalmat tulajdonít, amennyit az ténylegesen Horvátországban soha sem birtokolt"¹¹ – állította N. Klaić.

A magyar–horvát államközösség kezdéséről létező harmadik álláspont szerint László és Kálmán királyok a horvát trónt az örökösödési joguk alapján foglalták el. A horvát részről Ferdo Šišić, Iso Kršnjavi, részben Vjekoslav Klaić, valamint Nada Klaić állnak közel ehhez az állásponthoz. Véleményem szerint is László és Kálmán királyok az örökösödési jogra hivatkoztak, amikor a horvát trónt követelték (Zvonimir horvát király fiú utód nélkül halt meg, az özvegye Ilona és a horvát urak jelentős része Ilona öccsét Lászlót hívták a horvát trónra), de a trónfoglalást fegyveres úton valósították meg.¹² A magyar szerzők közül Szalay László és Hóman Bálint álltak közel az állásponthoz. Hóman B. szerint Kálmán királynak ugyan volt nagy serege, de ő mégsem mint hódító, hanem mint örökös uralkodó lépett föl és Horvátországra való jogát a pápa is elismerte. Ezért Kálmán királlyá koronázta magát "weil diese Krönung am besten und verständlichsten die Gesetzmässigkeiten seiner Regierung und die tatsächliche Besitzergreifung seines Landes und seiner königlichen Rechte dokumentierte."¹³

Csizmadia A.–Kovács K. és Asztalos L. is hasonló vélemény mellett foglaltak állást a közös művükben. Szerintük László király nővérét Ilonát –"Zvojnimir" király¹⁴ özvegyét – sereggel segítette meg, majd miután megjelent Horvátországban és Szlavóniában az ottani előkelők királyuknak elismerték. Kálmán trónra lépésével elismertette királyságát a horvátokkal, majd a dalmát városokat is elfoglalta, kik tőle kerestek védelmet. Az így alakult viszony a magyar király és a horvátok között az egész középkorban "szinte zavartalan" volt.¹⁵

Ez utóbbi álláspont ellen a XX. századi horvát szerzők közül különösen Marko Kostrenčić voksolt, mert szerinte Ilona királynőnek nem volt örökösödési joga a horvát trónra.

¹⁰ A Pacta Conventa szövegét közölte Miho Barada: *Postanak hrvatskog plemstva* (A horvát nemesség kialakulása), Časopis za hrvatsku poviest I., Zágráb, 1943., 203–205. p.

¹¹ Nada Klaić: *Povijest Hrvata*, 74. p.

¹² Heka László: *Doseljenje Hrvata u domovinu i uspostava Hrvatske države* (A horvátok honfoglalása és a horvát állam születése), Godišnjak Hrvatskog glasnika (A Hrvatski glasnik hetilap évkönyve) 1997, Budapest-Nagykanizsa, 12–21. p.

¹³ Hóman Bálint: *Geschichte des ungarischen Mittelalters*, B.I., Von den ältesten Zeiten bis zum Ende des XII. Jh., Berlin, 1940. Lásd N. Klaić i.m. 513. p.

¹⁴ A horvát irodalom a király nevét Zvonimirknak, illetve Dmitar Zvonimirknak írja. A magyar változatban találkozunk Zolomér, Szvinimir (Szvinimir Dörmötör), Zvojnimir stb. kifejezéssel.

¹⁵ Csizmadia A.–Kovács K.–Asztalos L.: *Magyar állam- és jogtörténet*, Budapest, 1986., 50. p.

Az itt felvázolt nézetek már az 1790. évi magyar országgyűlést követő években alakultak ki, amikor ugyanis Magyarországon jelentkezik "a horvát kérdés". Annak egyik alapja pedig az volt, hogyan kerültek a magyar királyok a horvát trónra.

Kálmán király megkoronáztatása

1097-ben Könyve Kálmán magyar király Gvozd-hegységen legyőzte az utolsó horvát nemzetiségű királyt Petart, azonban László királytól eltérően, Horvátországban nem hagyott senkit sem helyetteseként. Ekkor Horvátországban senki sem érezte magát eléggé erősnek, hogy pályázzon a trónra. Valószínűnek tartom, hogy a trón körüli zavarások, arra késztették a főurakat, hogy a béke érdekében mégis fogadják el Kálmán királyukká, hiszen a Trpimirovics uralkodóház kihalása után megüresedett a horvát trón. Ilona királyné révén pedig az Árpád-házi királyok örökösödési jogra is hivatkozhattak.

Nem tudni pontosan melyik koronával koronáztatta meg magát Kálmán horvát-dalmát királyává, hiszen erre utaló forrás nem létezik. Valószínű, hogy miután Zvonimir király 1075-ben a pápától megkapta a királyi jelvényeket – kardot, jogart és koronát (mellyel megkoronáztatta magát)¹⁶ azokat Zvonimir halála után a horvátok nem adták vissza, tehát Kálmán királyt Zvonimir király koronájával koronáztatták meg horvát-dalmát királlyá. A magyar királyok külön horvát-dalmát királlyá való megkoronáztatása addig maradt fenn, amíg az örökösödési rendszer nem állandósult, tehát IV. Bélaig.

Az 1102-ben történt megkoronáztatáson Biogradban (Tengerfehérvár) hivatalosan is létrejött a horvát–magyar államközösség, mely 1918-ig tartott. Ezzel az aktussal Horvátország elveszítette az állami szuverenitását, melyet ismét csupán kilenc évszázad elteltével nyeri majd vissza. Bár Horvátország a magyar korona alá került, mégsem értek teljesen egyet Deér József azon állításával, hogy Kálmán koronázása csupán a trón elfoglalásának ünnepélyes proklamálása volt.¹⁷ A magyar király ezzel az aktussal ugyan tudatni akarta a horvátokkal és a szomszéd országok uralkodóival, hogy ő lett Horvátország királya, de ugyanakkor bizonyára Kálmán ígéretet tett a horvát uraknak, hogy meg fogja őrizni Horvátország jogait és kiváltságait és megvédi a külső ellenségektől. Lehetségesnek tartom, hogy Kálmán megígérte a horvátoknak azt is, hogy megtartja az ország állami szervezetét is, mely élén az államközösség megszűnéséig a horvát bán állott.

A horvát kérdés

1790-ben II. József halála után visszaállt a régi alkotmányos rend. Ekkor még nem létezett magyar közjogi elmélet, mely pontosan meghatározta volna Magyarország és Horvátország közötti viszonyát. Ugyan a horvát autonómia körét a jogszabályok és a szokások megszabták, de tisztázatlan volt a viszony jogalapja.

Horvátországnak külön territóriuma volt. A belügyeit önállóan rendezte. Törvényhozó testülete, a szábor határozatokat hozott, melyeket a király megmerősített. A szábor választotta meg az ország küldötteit, akik részt vettek a magyar országgyűlésen,

¹⁶ Zvonimir megkoronáztatásáról lásd Heka László: Adalékok Horvátország 1526 előtti alkotmánytörténetéhez, Acta Jur. et Pol. Tomus LII. Fasc. 4., Szeged, 1997., 10. p.

¹⁷ Deér József: A magyar-horvát államközösség kezdetei. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1931. 33. p.

még hozzá egy a felsőtáblán és kettő az alsótáblán. A horvát követek utasításait az ítélőmester (protonotárius) adta elő.

A szábor mellett a másik legjelentősebb intézmény a horvát bán volt, aki a király képviselője volt Horvátországban.

Az igazságszolgáltatást a magyar bíróságoktól függetlenül működő báni tábla végezte, mely ítéletei ellen a királyi curiához lehetett fellebbezni.

Hadiadót csak félarányban fizették a horvátok, mentesek voltak a katonaszállásolás és egyéb hasonló terhektől. A területükön polgárjoggal csak a katolikusok bírtak, tehát csak azok birtokolhattak és viselhettek közhivatalt.

A horvátok a királyi és a tengeri sót szabadon becserélhették. Ellenséges beütés esetén a horvát nemesség szokásai szerint kelt fel.¹⁸

Az 1790. évi országgyűlés második ülésén váratlan esemény történt. Az országgyűlés úgy akart határozni, hogy a tárgyalások magyar nyelven folyjanak és, hogy a magyar nyelv használata szabad legyen minden kormányzék előtt, valamint, hogy a magyar nyelvet már a legalsóbb osztályokban oktassák. Azok, akik akkor még nem tudtak magyarul, latin nyelven is előadhatták véleményüket egyaránt az országgyűlésen, mint a tisztségek előtt is. Ezen indítvány ellen tiltakoztak a horvát követek. Emlékezetes maradt Bedekovich Ferenc mondata, melyet Keresztesi József református lelkésznek mondott: " ... hogy a magyar nyelvet nem vehetik be azért, mert szinte oly radicalis nemzet a horvát mint a magyar s nagy gyalázat volna az, hogy idővel elvesztvén a nyelvét megszűnne különös nemzet lenni s a magyarnak lennie szolgájává."¹⁹ Arra a kérdésre, hogy a horvátok miért is tiltakoztak ilyen hevesen a magyar nyelv bevezetése ellen, talán Miskolczi Gyula adott legmegfelelőbb választ az egyik tanulmányában: "Az arisztokratikus társadalmi berendezkedés mellett, mikor a politikai életben csupán a kiváltságos rendeknek volt elhatározó szerepük, a Magyarországon élő nemzetiségek nem tudták, de nem is akarták feltartóztatni Hungáriának Magyarországgá válását, hiszen a nemes akár tót, akár rutén volt az anyanyelve, magyar nemesnek érezte magát. Kifejlett nemzeti öntudata, önálló államiság által védett nemzeti érzése csak a horvátoknak volt."²⁰

A több évtizedekig tartó közjogi vita a nyelvügy kapcsán kezdődött, kitért a protestáns kérdésre, majd két területi vitára: Fiume, illetve "Alsó Szlavónia" kérdésekben. A horvátok 1825 után egyre gyakrabban fordultak a vitás kérdésekben a királyhoz. A magyar nemzeti törekvések egyre nagyobb érdeklődést keltettek az udvarban is. Metternich osztrák kormányfő, a magyarság céljainak megfékezése végett, a horvátok pártfogója lett. Ezzel a horvátok lassan eszközök lettek az osztrákok kezében és közvetlenül az 1848/49. évi szabadságharc előtt a magyar–horvát viszony mélypontra került. A horvátok az Ausztria oldalán fegyveres erővel szembe szálltak a magyar szabadságharcosokkal. Az 1848. évi történések után azonban Horvátországban is bevezették az abszolutizmust, ami ráébresztette a horvátokat, hogy az 1848. évi Magyarország elleni fegyveres összeütközés – főleg Magyarország területén – nem volt csupán hazafias tett. A következő két évtizedet a horvát–magyar kiegyezésig a két nép közeledése jellemzi. Jellasics báró 1848. április 19-én elrendelte a hatóságoknak küldött körlevélben, hogy azok többé senkitől sem fogadhatnak el parancsot (tehát a magyar kormánytól) csupán a

¹⁸ Miskolczi Gyula: A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában. I. köt., Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1927., 43., 44. p.

¹⁹ Keresztesi József: Magyarország polgári és egyházi közteléből a XVIII-dik század végén. Budapest, 1882., 255. p.

²⁰ Miskolczi Gyula: A horvát kérdés és a délszláv állam gyökerei. A közjogi vita, Napkelet, Budapest, 1929., 18. sz., 353. p.

bántól. Ezzel ha de jure nem is, azonban de facto elszakította Horvátországot Magyarországtól 1868-ig.

A horvát–magyar közjogi viták nyomán kialakultak az 1830–40-es években az első politikai pártok Horvátországban. Az egyik a Horvát–Magyar Párt (Horvatsko–Vugerska stranka) volt, melynek élén Rauch Levin és György báró testvérek, valamint Joszipovics Antal, a türmezei kisnemesek ispánja és Erdődy János gróf voltak. A párt-hoz tömörült a magyarbarát arisztokrácia és a türmezei bocskoros nemesség. Az ellenkező álláspontokat képviselő párt az Illír Párt volt, melynek hívei a magyarbarát párt tagjait gúnyosan "magyaronoknak" nevezték. Az Illír Párt támogatói a "horvát földek" (Horvátország, Szlavónia, Dalmácia, Katonai határőrvidék és Fiume) egyesítését tűzte ki célul, valamint a délszláv államok szövetségét. Az Illír Párthoz csatlakoztak leginkább a nem nemesi származású értelmiség, a közép-nemesség, illetve egyes arisztokraták, mint pl. báró Kulmer Ferenc vagy gróf Draskovics János.²¹

A két párt közti ellentétek akkorák voltak, hogy a megalakulásuk utáni első zágrábi megyei tisztújításon (1842. május 30-án) – miután az illírek győztek – a két párt támogatói keményen összecsaptak. Ezután beszüntették az "illír" név, illetve jelvényeinek használatát.

Az 1861. évi horvát száboron ismét megalakultak a horvát pártok. Az egykori Horvát–Magyar Párt helyére az Unionista Párt lépett az elődjéhez hasonló programmal, míg a volt Illír Párt programjához hasonlított a Nemzeti (liberális) Párt, más néven Néppárt programja. Mellettük megalakult a Jogpárt is, valamint az Önálló Párt. Ez utóbbi azután alakult meg, hogy egy frakció kivált a Nemzeti (liberális) Párthól. A legbefolyásosabb párt éppen a Nemzeti Párt volt. Ennek élén Strossmayer püspök állt, aki ekkor a legbefolyásosabb horvát politikus volt.²² A párt egyébként az illír mozgalom nyomát követte, melynek egyik szellemi atyja az a Gaj Lajos (Ljudevit Gaj) volt, aki a 19. század hatvanas éveiben eltűnt a politikai színpadról.²³

Strossmayer püspök már 1861-ben tisztában volt azzal, hogy a horvát nép rendezni szeretné a viszonyt Magyarországgal. Ezt ő maga is kívánta, azonban a császár az udvarral való kiegyezést ajánlotta a magyar–horvát kiegyezés helyett. Strossmayer jogosan tartott az 1848 utáni abszolutizmustól, de ugyanakkor az ausztrioszlávizmus, illetve a délszláv eszme az értelmiség jelentős részének csábító ötletnek tűnt. A diákovári püspök azzal is számított, hogy Magyarországgal együtt könnyebb lenne ellenállni a centralizációs esetleges újabb kísérleteknek. Ezért is írta az 1860. november 3-án kelt Jellasics Györgyhöz (Jellasics bán testvéréhez) küldött levelében, hogy "ha a magyarokkal ismét egyesülünk, veszélybe sodorjuk nemzetünket. De a magyarok nélkül – a mostani helyzetünkben – túl gyengék vagyunk ahhoz, hogy életre hozzuk a magas céljainkat."²⁴

1861-ben megalakult Magyarországon a Felirati Párt, illetve a Határozati Párt. A magyar politikai élet vezéregyénisége Deák Ferenc lett. Az 1861. május 13-án a képviselőház elé terjesztett első felirati javaslatában Deák Ferenc szót ejtett Horvátországról is: "Ami Horvátországot illeti, nem követeljük mi, hogy az ő kisebb számú képviselőik ellenében a mi nagyobb számunk határozzon az általuk netalán előadandó követelések s

²¹ Heka László: Juraj II. Drašković 1525–1587. (Draskovics György), Pannonisches Jahrbuch-Panonska ljetna knjiga 1997., Pannonisches Institut Güttenbach, Literas-Verlag, Wien, 1997., 74. p.

²² A püspökről lásd Heka László: Josip Juraj Strossmayer biskup i političar (Strossmayer József György püspök és politikus), Hrvatski glasnik Budapest-Nagykanizsa, 1997., 4. sz., 11. p. V.ö. Heka László: Biskup J.J. Strossmayer, Zornica, Kölkény, 1998. 1. sz., 6–7. p.

²³ Heka László: Zum 125. Todestag von Ljudevit Gaj (1809–1872), Pannonische Jahrbuch-Panonska ljetna knjiga, 1997. Literas-Verlag, Wien, 1997. 82–83. p.

²⁴ J. J. Strossmayer koroszpondenciája. 1860. nov. 3-iki Jellasics György bárónak küldött levele.

föltételek fölött. Horvátország saját territoriummal bír, külön állása van, s nem volt soha bekebelezve Magyarországba, hanem kapcsolatban állott velük és társunk volt, ki jogainkban s kötelezettségeinkben, szerencsénkben s bajainkban osztozott. Ha tehát most Horvátország mint ország akar részt venni törvényhozásunkban, ha előbb tisztába akar jönni velünk azon föltételekre nézve, mik mellett közjogi állását Magyarországgal kész összekötni, ha erre nézve úgy akar velünk értekezni mint nemzet nemzettel, nem fogjuk azt visszautasítani, csak azt kívánjuk, hogy Horvátország ne gátoltassék, hogy küldöttéit országgyűléseinkhez küldhesse, s ez által nekünk, nekik is mód és alkalom nyújtassék az értekezést közjogi alapon megkezdhetni.²⁵

Az 1861. évi horvát szászor döntései jelentősen befolyásolták nemcsak Horvátország, hanem az egész Monarchia későbbi történetét. A szászornak döntenie kellett arról, kivel kíván kiegyezni – Ausztriával (amit a szászorn a Nemzeti Liberális Pártból kivált frakció, a későbbi Önálló Párt tagjai óhajtottak) vagy Magyarországgal (amit a Nemzeti Liberális Párt zöme kívánt, illetve az unionisták). A Jogpárt tartózkodott e kérdésben, hiszen ezen az országgyűlésen mindössze három képviselővel rendelkező párt Horvátország teljes függetlensége mellett foglalt állást, melyet Ante Starčević mondta el a tartománygyűlésen résztvevőknek.²⁶ A legbefolyásosabb párt, a Nemzeti liberális, álláspontja kapott bizalmat. A szászor kiegyezni kívánt Magyarországgal és a viszonyt rendezni új feltételek alapján, melyeket az 1861. XLII. tc-ben foglalta. E határozat szerint 1848-ban megszűnt a magyar–horvát államközösség, vele együtt minden jogi kapcsolat is, kivéve a király személyének, a koronának és a koronázási aktusnak "közösségét." A szászor kimondta, hajlandó reális unióba lépni Magyarországgal, de csak azután, hogy Magyarország elismeri Horvát–Szlavonországot²⁷ teljes függetlenségét és területi épségét. A területi épség alatt a határozat a "Háromegye királyság"²⁸ Dalmácia, Horvátország és Szlavónia területét értette, amelyhez hozzácsatolandók lennének Fiume, Muraköz és a Katonai határőrvidék.²⁹

A függetlenségük alatt a határozat értelmében a horvátok "az állami egyenlőségüket" értékék Magyarországgal szemben a közös ügyek tárgyalásában, amíg a belügyeket önállóan dönthetnék.

²⁵ Deák Ferenc beszédei III. köt., (1861–1866). Összegejtötte Könyi Manó, Budapest, 1889., 25, 26. p.

²⁶ Heka László: O stogodišnjici smrti Ante Starčevića (Ante Starčević halálának 100. évfordulója alkalmából), Hrvatski glasnik, Budapest-Nagykanizsa, 1996., 21. sz., 7. p.

²⁷ A Szlavónia név alatt a XVIII. század közepéig a Zágráb, Varasd és Kőrös megyéket kell érteni. 1745-ben Mária Terézia császárné fölállította a Pozsega, Szerém és Verőce megyéket, melyekre lassan a Szlavónia fogalom kiterjedt, amíg az egykori Szlavónia helyett a Horvátország kifejezés került használatba. A magyar urak csupán az 1868: XXX. tc-ben fogadták el a Szlavónia kifejezést Pozsega, Verőce és Szerém megyék megjelölésére. A XVIII. és XIX. század folyamán magyar körökben az "Alsó-Szlavónia" fogalmat alkalmazták. Lásd *Palugyay Imre*: A kapcsolt részek (Slavonia-Croatia) történelmi és jog-viszonyai Magyarországhoz, Pozsony, 1863.; Heka László: Cesarica Marija Terezija i slavonsko pitanje (Mária Terézia császárnő és a szlávón kérdés), Hrvatske novine, Eisenstadt, 1997., 25. sz., 12. p.

²⁸ A háromegyes Királyság Horvátország, Szlavónia és Dalmácia csak az egyik a több kifejezés közül, melyek Horvátország megjelölésére kerültek alkalmazásba a múlt században. Az említett fogalom a horvát oldalon került használatba, míg a magyar változatban Horvát-Szlavonország, illetve Horvát-Szlavon- és Dalmátországok kifejezésekkel találkozunk. Szlavónia neve pedig még az országgyűlés jegyzőkönyveiben nem egyszer Tótországként került bejegyzésre. A Bécsben kiadott okiratok az országot Dalmácia, Horvátország és Szlavónia névvel illetik. A sorrend élére Dalmácia fogalom került, mert Beust kanellár javasolta, hogy Dalmáciát különböztessék meg Horvát-Szlavonországtól annak érdekében, hogy így Dalmácia könynyebben váljon Ausztria részévé.

²⁹ Bajza József: A magyar-horvát unió felbomlása, Budapest, 1925., 60. p. V.ö. Ferdo Šišić: Pregled povijesti hrvatskoga naroda, 1975., 434. p.

Miután a szábor meghozta az 1861: XLII. határozatát, sor került az Ausztriával való viszonyának tárgyalására. Ez ügyben a szábor augusztus 3-án elutasította a birodalmi tanácsban való részvételt, majd augusztus 5-én 69:46 szavazataránnyal kimondta "Horvátországnak nincs közös ügye az Ausztriával." Ezzel a döntéssel a száborra is a magyar országgyűlés sorsa várt, a felosztatás, melyre november 8-án került sor. A felosztatási rendelettel egy időben a császár szentesítette az 1861: XLII. tc-ket, mely a Nemzeti (liberális) Párt politikai programját tükrözte.

Az udvar ugyanis időnként kedvezményeket tett a horvátoknak azzal a céllal, hogy távolabb tartja őket a magyaroktól. Ez egyébként régi osztrák módszer volt, melyet már a Rákóczi-féle fölkelésnél alkalmazták. A tartományokban (Horvátország, Szlavónia, Dalmácia, Katonai határőrvidék, Fiume) élő horvátok legnagyobb álma ugyanis a területek egyesítése volt. Ezért a császár időnként kilátásba tette egyes horvát területek egyesítését az anyaországgal. A Rákóczi-féle fölkelésben a császár a Varasdi határőrvidék felszámolását és Horvátországhoz való visszacsatolását ígérte a horvátoknak, ha nem vesznek részt a fölkelésben Rákóczi oldalán. Később mégsem teljesítette az ígérteit, arra hivatkozva, hogy a fenyegető háborúk miatt az idő nem alkalmas a határőrvidék felszámolására. Az 1848-ban tett szolgálatáért Jellasics báró remélte, hogy egyesíteni tudja a horvát lakta részeket, ahelyett azonban Horvátországban is az abszolutizmusra került sor.

Az 1861. évi szábor felosztatása után Ivan Mažuranić, Ivan Kukuljević és Haulik György érsek kiváltak a Nemzeti Pártból és Önálló Párt néven osztrák-barát pártot alapítottak, melynek célja Ausztriával való kiegyezés volt. Ilyen célkitűzés mellett természetesen a párt élvezte az udvar támogatását. Ennek köszönhetően 1861-ben előbbi királyi helytartótanácsot (mely bán elnöklete alatt végezte a közigazgatást), majd az év végén Horvát Udvari Kancelláriát is kaptak. Kancellárnak Ivan Mažuranićot ³⁰ nevezte ki az uralkodó. Egy évvel később a császár fölállította a Hétszemélyes táblát, mint főtörvényszéket, a bán elnöklete alatt. Mivel ismét visszaállt a megyerendszer is, Ferdo Šišić szerint ebben az időszakban "Horvátországnak olyan erős államjogi autonómiája volt a Monarchián belül, mint az előbbi időben ritkán, a magyar–horvát kiegyezés 50 évi fennállásának idején pedig sohasem."³¹ Az említett széles körű autonómia mégis inkább csak papírforma szerint létezett, ténylegesen Schmerling Antal államminiszter provizóriuma korlátozta az alkotmányosság teljes szabadságát. Ezt bizonyítja Strossmayer püspök 1862-ben történt lemondása a főispáni tisztségről. A következő években a Schmerling-kormány segítségével hatalmon lévő önálló pártiak erőszakos eszközökhöz fordultak a hatalmuk megszilárdítása végett. A Jogpárt vezetőjét A. Starčevićot egyik osztrák-ellenes politikai beszéde miatt börtönbe zárták, barátját és pártalapító társát Eugen Kvaternikot pedig egyik műve miatt ki-utasították az országból. Az államhivatalnokok állásukból való elbocsátása és a politikai ellenségek bebörtönzése mellett a sajtó ellen is fordult a horvát vezetés. Betiltották a nemzeti liberálisok lapját, a *Pozor-t* 1684. január 11-én, a lap főszerkesztőjét, Ivan Perkovacot pedig a börtönbe küldték. Az Önálló Párt a kormány támogatásával megindított a *Domobran* című lapot és megvásárolták a Zágrábban német nyelven megjelenő *Agramer Zeitung* lapot. A lapok feletti irányítást Ljudevit Vukotinović (igazi nevén Farkas Lajos) vette át.

³⁰ Heka László: Ban pučanin (Nem nemes bán), Hrvatski glasnik, Budapest, 1996., 32. sz., 8. p. Ivan Mažuranić volt az egyetlen nem nemes származású horvát bán. A polgár származású bán neves horvát költőként maradt emlékezetes. Tíz nyelvet (köztük magyart is) beszélt.

³¹ Ferdo Šišić: Jugoslovenska misao (A délszláv gondolat), Belgrád, 1937., 168., 169. p.

A helyzet súlyosságáról tanúskodik Strossmayer püspök 1863. február 17-én kelt Ozsegovics Metelhez küldött levele, melyben egyebek közt olvashatjuk ezt is: "Engem nagyon figyelnek. Egy posta ellenőrt küldtek hozzám, hogy bontsa ki a leveleimet. A házamba minden bizonnyal megvesztegették a D(oktor)t, hogy minden szavamról számoljon be. Milyen igazságos embernek kell lennem, hogy mindaddig semmivel sem tudtak megvádolni." ³²

Az említett helyzet nem maradhatott sokáig fenn, így 1865-ben sorra került – négy év eltelte után – a szábor összehívására.

Az 1865-1867. évi szábor

A szábor összehívása előtt választásokat kellett kiírni. Annak érdekében, hogy azokon az Önálló Párt számára többség biztosíttassék, Sokcsevits József bán 1865. február 4-én az udvar támogatóinak jelenléte mellett megtartotta a báni konferenciát, melyen módosították a választási rendet. Az új rend szerint csökkent 120-ról 74-re a megválasztott képviselők száma (ezek közül az 1861. évi választásokon a legtöbb voksot a nemzeti liberálisok kapták). Mivel Horvátországban 1848 után is a virilisták tagjai voltak a szábornak és mivel azok főleg az unionisták voltak, csökkentették azok számát is 79-ről 24-re. Csupán az udvarhoz hű Katonai határőrvidékről érkező képviselők száma maradt változatlan (55 képviselője volt).

Az 1865. évi horvát szábor sokkal nagyobb jelentőséggel bírt az egész Monarchia szempontjából, mint amekkora volt egyébként Horvát-Szlavonország jelentősége a birodalomban. Schmerling Antal politikája révén a horvát kérdés birodalmi kérdéssé vált. Az udvar célja egy olyan összetételű szábor alakítása volt, melyet Bécsől irányítani lehet és amely Magyarország "megszelídítését" fogja eredményezni. Azonban az 1865 tavaszán egyre nehezebb helyzetbe került Schmerling államminiszter, hiszen a politikai nézeteit egyre több oldalról támadták meg. Ebben jelentős szerepe volt a sajtónak is.

Május elején Apponyi György gróf a *Debatte* című bécsi lapjában ismertette az ún. "májusi levelekben" az osztrák-magyar kiegyezési tervet.

Horvátországban sem ült tétlenül az ellenzék, annak ellenére, hogy az önálló pártiak betiltották a lapjukat. Strossmayerük ugyanis szoros kapcsolatban voltak a csehekkel, főleg a cseh értelmiséggel. Így számukra lehetőség adódott szólalni a prágai *Politik* lap hasábjain keresztül. Éltek is a lehetőséggel és a lap 1865. február 28-án megjelent cikkében beszámoltak arról, hogy az osztrák barát Önálló Párt vezetői még 1861 januárjában Magyarországgal szerettek volna kiegyezni és kidolgoztak egy programot, melyet Ivan Mažuranić 1861. január 21-én átadott Deák Ferencnek. Ezzel a nemzeti liberálisok Mažuranićékat nemcsak a horvát értelmiség (főleg azok olvasták a prágai lapot), hanem még inkább a bécsi udvar előtt kívánták kompromittálni.

Az említett cikk valódisága rejtély maradt, habár a XX. századi délszláv szerzők hitelenek tekintették, annak ellenére, hogy cáfolták Mažuranić és Deák is egyaránt. Deák Ferenc a Pesti Napló 1865. március 3-iki számában írta: A prágai *Politik* azt írja február 28-i számában, hogy Mazsuranics I. úr, jelenleg horvát és tótországi udvari kancellár, Kukuljevics Iván, Farkas Vukotinovics és Prica Miksa urak, Deák Ferenczel

³² Korespondenci ja J.J. Strossmayera (Strossmayer J.Gy. levelezése), Arhiv JAZU (HAZU). A Jugoszláv (ma Horvát) tudományos és művészeti akadémia levéltára V.ö. Vasilije Krestić :Hrvatsko-Ugarska nagodba (A horvát-magyar kiegyezés), Srpska akademija nauka i umetnosti (Szerb tudományos és művészeti akadémia), CDXXVIII. köt. Társadalomtudományi osztály 65 könyv, Belgrád, 1969., 187. p.

egy programban egyeztek meg arra nézve, miképp csatlakozzék ismét Horvát- és Tótország Magyarországhoz, s közli egyszersmind ezen program szövegét egész terjedelmében.

Ezen tudósítás alaptalan.

Mazsuranics udvari kancellár önméltóságát és Kukuljevics Iván urat nincsen szerencsém ismerni, őket tudtomra soha nem láttam, levelezésben velök nem állottam, a harmadik személy közbejöttével sem érintkeztünk egymással. Farkas Vukotinovics és Prica urakhoz volt ugyan itt Pesten évek előtt szerencsém, de programot akkor sem formuláltunk, s valamely program feletti egyezkedés meg sem kíséreltetett. Évek óta pedig ezen urakat nem láttam, s velök semmi érintkezésben nem voltam. Közóhajtás ugyan Magyarországon, hogy Horvát-, Dalmát- és Tótországokkal a kapcsolatra vonatkozó minden kérdéseket kölcsönös méltányosság alapján, s mindegyik fél törvényes jogainak tiszteletben tartása mellett és közmegnyugtatóssal kiegyenlíthessük, de ez csak országgyűlésileg történhetik, s én mint magánszemély, soha nem éreztem magamat feljogosítva, hogy azok felett, mik az egész országot illetik, annak az ország képviselőinek köréhez tartoznak, valamely program iránt másokkal alkudozásba bocsátkozzam.

E felszólalásom csak magára a *Politik* által elmondott tényre vonatkozik, melyet, minthogy nem történt, elhallgatnom szabad nem volt.³³ 1865. június 27-én Schmerling lovag lemondott tisztségéről. Ugyanebben a hónapban sorra került a horvátországi választás megejtése is. Érdekes módon a legbefolyásosabb horvát pártok a szomszédok támogatására számíthattak. Az önálló pártiak az osztrák kormánytól, a magyar–barát unionisták a magyar liberálisok támogatását élvezték, míg a nemzeti liberálisokkal rokonszenvesek voltak a csehek.

A választások eredménye várható volt. Az udvartól függő és a császárhoz hű Katonai határőrvidéken³⁴ az Önálló Párt képviselőit támogatták és az ottani katonatiszteket választották meg képviselőknek. Horvátországban és Szlavóniában a Nemzeti Párt és az Unionista Párt kétharmados többségű győzelmet arattak az Önálló Párttal szemben, amíg a Jogpárt 6 mandátumot szerzett.³⁵ Végül Fiume is küldött négy képviselőt a szaborba.

A választások után Ivan Mažuranić kancellár lemondott tisztségéről. A császár csak néhány hónap elteltével fogadta el lemondását és a helyére a meggyőzött unionista Kussevich Emilt (Emil Kušević) került.³⁶ Ezzel a kormány is lemondott arról a szándékról, hogy tovább támogassa az Önálló Pártot és ellenezze a magyar–horvát kiegyezést. Egyrészt, mert láthatáron volt az osztrák–magyar kiegyezés, másrészt pedig azért, mert a szomszéd Szerb hercegségen buzdításával Horvátország szerbek lakta részeken erős agitáció folyt annak érdekében, hogy a délszlávság cím alatt Horvátország csatlakozzon Szerbiához. Ez pedig veszélyt jelentett a Monarchia számára, főleg a déli határait illetően, hiszen a legerősebb agitáció éppen a Katonai határőrvidék, illetve Szerém megye területén volt.

³³ Pesti Napló, 1865. március 3-i szám.

³⁴ Heka László: Nastanak i nestanak Vojne krajine (A Katonai határőrvidék keletkezése és megszűnése), Hrvatski glasnik Bp.-Nagykanizsa, 1996., 23. sz., 14. p., Heka László: Sjedinjenje Vojne krajine s Hrvatskom (A Katonai határőrvidék egyesítése Horvátországgal), Hrvatske novine, Eisenstadt, 1997., 27. sz., 12. p.

³⁵ A Jogpártnak valójában öt képviselője volt, mert Ante Starčevićot két helyen is megválasztották képviselőnek: Zágrábban és Vrbovskón.

³⁶ A horvát és magyar okiratokban a báró nevét Emil-nek írják, amíg a szerbeknél olykor előfordul a Milán változat.

A szerbek a "minden szerb egy országban" kitűzött nemzeti programuk megvalósítására láttak lehetőséget. Ehhez Horvátországban az unionisták jelentettek akadályt, főleg a nemzeti liberálisokkal való szövetségük. Szerbiában nagy örömmel fogadták az Önálló Párt közeledési kísérletét a Nemzeti Párt felé, és óriási csalódással vették tudomásul, hogy a nemzeti liberálisok azt elutasították. Vasilije Krestić szerb akadémikus a nemzeti liberálisok döntését "nem éppen ésszerű politikának" minősítette 1969-ben.³⁷ A szerb kormány hivatalos szócsöve, a *Srbske novine* című lap 1865-ben arról írt, hogy a belgrádi politikai körök nem tudták megérteni Strossmayer püspök pártjának együttműködését az unionistákkal. A lap elfordult a nemzeti liberálisoktól és azokat "fuzionisták"-nak titulálta, amíg az Önálló Pártot nyíltan támogatta.³⁸

Strossmayer püspök továbbra is úgy vélte, hogy Horvátországnak Magyarországgal kell rendezni a viszonyát, az osztrák-baráti politika a horvátok számára 1865-ben elfogadhatatlan volt. A püspök ezért nem kívánta az önálló pártiakhoz való közeledését. Valószínű, hogy nem felejtette el Mažuranić-kormányának erőszakos cselekedeteit sem. Csak ezzel magyarázható az, hogy például az Önálló Párt küldöttségének (Jellasics György báró, Gedeon Zastavniković ezredes és Soics József püspök) személyes meghívását a klubjukba elutasította, mondván, ő nem akar semmilyen klubokba sem járni.

A hosszabb huzavona után végre 1865. november 12-én megnyílt a szábor. Ezt megelőzően a császár leiratban felszólította a képviselőket, hogy gondoskodjanak a magyar országgyűlésen való képviselétről. A száboron ismét vitába bocsátkoztak a nemzeti liberálisok és az önálló pártiak, majd mivel fennállt az a veszély, hogy a császár feloszlatja az országgyűlést, végül kompromisszumra jutottak. Olyannyira, hogy a nemzeti liberálisok fenntartották a kapcsolatukat az unionistákkal és kibékültek az – unionistákkal szemben egészen más politikai nézeteket valló – önálló pártiakkal is. Mondhatni, hogy a nemzeti liberálisok sem voltak egységesek. Rácski Ferenc neves horvát történész (Strossmayer püspök közeli munkatársa, a párt egyik vezére) javaslata ügyében (hogy Horvátország előbb egyezzen ki Magyarországgal, majd ezután Magyarországgal együtt tárgyaljanak Ausztriával a Monarchia közös ügyeiről) a szábor tagsága megoszlott. Az indítványt 78 nemzeti liberális és unionista képviselő támogatta, 22 ellenezte, még 92 (főleg önálló párti) képviselő tartózkodott.³⁹ Az indítvány ellen szavaztak a nemzeti liberálisok vezetői: Strossmayer püspök, a *Pozor* lap szerkesztője Ivan Perkovac, valamint Matija Mrazović. Az 1866. február 10-én született határozat mellett feliratban a szábor azt kérte az uralkodótól, hogy bírja rá a magyar országgyűlést, fogadja el a szábor 1861: XLII. tc-et és nyilatkozatban ismerje el, hogy a "Háromegyes Királyság" és a Magyar Királyság "két azonos és egyenrangú tényező, akik közösen és szabad akaratuk alapján egyezségeket kötnek." Ilyen tartalmú nyilatkozat esetében a szábor kész volt bizottságot küldeni Budapestre tárgyalni a kiegyezésről.

1865. december 14-én az uralkodó személyesen megnyitotta a magyar országgyűlést, amelyben a Deák-párti képviselők abszolút többségben voltak (az utólag érkezett erdélyi képviselők többsége is e párthoz csatlakozott). A konzervatívok, illetve a szélsőbal hasonló számú képviselővel rendelkeztek, míg a legerősebb ellenzéki párt a balközép, a volt Határozati Párt volt. I. Ferenc József a nyitóbeszédében egyebek közt elmondta: "... Felszólítottuk továbbá Horvát- és Tótországok gyűlését, hogy eleve gondoskodjék a felől, miszerint a jelen országgyűlésen kellőleg képviselve legyen, és midőn a horvát országgyűlésnek az 1886. évben hozott és a közjogi viszonylatra vonat-

³⁷ Vasilije Krestić i.m. 211. p.

³⁸ "Srbske novine", Újvidék, 1865. év, 124, 129. sz.

³⁹ Vasilije Krestić i.m. 217. p.

kozó határozatát közöljük, egyszersmind hisszük és reméljük, hogy a századok során egyesült társnemzetek frigyesülése kölcsönös engedékenység alapján és a méltányosság azon szellemében fog létrejönni, melynek kedvelt Magyarországunk hú rendei és Képviselői 1861. évi Sz. Jakab hava 6-dikán kelt fölírásunkban ez ügyre nézve kétségtelen tanúságot adták."⁴⁰

A magyar országgyűlés válasza csalódást okozott Horvátországban, hiszen az 1861: XLII. cikkely ügyében a királyhoz küldött feliratban olvasható: "A horvát országgyűlésnek 1861-diki határozatait, melyeket Felséged velünk közölni méltóztatott, akkor véljük legcélszerűbben tárgyalhatóknak, ha majd azon országoknak képviselőivel, vagy a kiegyenlítés végett kiküldött megbízottjaival együtt tanácskozhatunk, s e tárgyat az ő hozzájárulásukkal intézhetjük el."⁴¹

A csalódásnak oka többszörös volt. Egyrészt, mert a horvátok azt várták, hogy egyenrangúak lesznek Magyarországgal és a Monarchia trializmusként alakul át (Ausztria, Magyarország és Horvátország), ami az ún. ausztroszlavizmus célja volt. Másrészt 1866 elején már a horvátok is tudták, hogy közeledik az osztrák–magyar kiegyezés, mely után Horvátország Ausztria számára is "Magyarország belügyi kérdésének" számít majd. Miután a magyar országgyűlés nem volt hajlandó elfogadni a horvát szábor 1861: XLII. cikkelyét, a császár felszólította a horvátokat, válasszák meg annak a bizottságnak a tagjait, akik tárgyalnak majd a magyar bizottsággal.

A 12 tagú delegációba a szábor 1866. március 11-én egy unionistát (Suhaj Imre), hét nemzeti liberálist (Strossmayer püspök, Rácski Ferenc, Perkovác János, Mrazovics Mátyás, Dragutin Kuslan, Klaics Mihály, Vraniczány József) és négy önálló párti tagot (Prica Miksa, Zmaics Bártol, Jovan Subotić és Csepulics Avelin) választott meg.⁴² Erről a szábor értesítette a magyar országgyűlést, amely március 17-én megtárgyalta az ügyet

⁴⁰ Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei (1861-1866), Budapest, 1889.

⁴¹ Az 1866. február 8-iki országgyűlés irományai. XXII. országos ülés.

⁴² Suhaj Imre (Mirko Šuhaj) 1822-1889., egyetemi tanár, a horvát szábor tagja és elnöke (1868-1869), a magyar delegáció tagja. 1869-ben miniszteri tanácsos a horvát minisztériumban. Belügyi osztályfőnök, majd kuriai bíró. Budapesten halt meg. – Strossmayer József János (1815-1905), diákovári (bosznia-szerémi) püspök. Eszéken született. Nagyapja Felső-Ausztriából költözött Eszékre. A püspököknek négy fiútestvére volt, ám háran gyermekkorban haltak meg. Volt egy ikertestvére, aki csecsemőként halt meg. Mivel a szülők sem tudták, hogy az ikrek közül József halt meg vagy György, a püspök megkapta mind a két nevet. 1849-ben Jellasics bán közreműködésével kapta meg a püspöki kinevezést, mely tisztben 55 éven keresztül maradt. A XIX. század második felében Horvátországban a politikai és közelet meghatározó személyisége volt. 1860-tól a délszlávság összefogását szorgalmazó Nemzeti Liberális (Néppárt) Párt vezetője volt. Nagy összegű támogatással 1868-ban segítette a Délszláv (ma Horvát) Tudományos és Művészeti Akadémia születését. 1874-ben megalapította a zágrábi Universitást. 1880-ban átalált a Független Néppárt oldalára. A XIX. században fölépítette a diákovári dómot és adományokkal segítette a horvát művészetet, kultúrát, vallási életet. Saját gyűjteményét adakozva megalapította az első - róla elnevezett - horvát közgyűjteményt. 1905-ben halt meg. Az eszéki Universitas az ő nevét viseli. – Dr. Rácski Ferenc (1829-1884), történétíró 1866-ban a zágrábi akadémia elnöke, zágrábi kanonok. Lásd: Heka László: Kalendar, Hrvatski glasnik, Bp.-Nagykanizsa, 6. sz., 8. p. – Perkovác János (Ivan) 1826-1871, horvát politikus, hírlapíró, szerkesztő. Mrazovics Mátyás (Matija Mrazović) 1824-1896., ügyvéd, politikus, később Zágráb város polgármestere. – Dragutin (Károly, Dragoje) Kuslan, báró, ügyvéd, horvát politikus. – Dr. Klaics Mihály (Miho), horvát politikus, 1861-ben a dalmát, 1865-ben a horvát szábor tagja. – Dr. Vraniczány József (Josip), 1860-ban még a Nemzeti Liberális Párt képviselője volt, a horvát politikai élet egyik legjelentősebb személyisége a kiegyezés korszakban. – Prica Miksa (Maksimilijan), horvát politikus, később a zágrábi hétszemélyes tábla ülnöke. – Smaics Bartalan (Bartol Zmajić), a fiumei tengerészeti hivatal felügyelője. Dr. Suhaj Imre mellett csak ő tudott magyarul a bizottság tagjai közül. Emiatt a tárgyalások nyelve a magánértekezleteken német volt, az együttes üléseken pedig mindkét fél a saját anyanyelvén beszélt. Smaics 1848 előtt buccarii (Bakar) követ volt a magyar országgyűlésen. – Szubotics János (Jovan Subotić), szerb nemzetiségű politikus, költő, ügyvéd Pesten és Újvidéken, majd szerémi alispán, képviselő, hírlapíró. – Csepulics Avelin (1820-1866), horvát politikus, 1868-ban a fiumei törvényszék ülnöke.

és megválasztotta a szintén 12 tagú regnicolaris deputatiót, meghozza nyolc tagot (Deák Ferenc, Siskovich József, Somssich Pál, Eötvös József báró, Andrássy Gyula gróf, Ghyczy Kálmán, Csengery Antal, Mikó Imre gróf) a képviselőház, négy tagot pedig (Szögyény-Marich László, Szécheny Antal gróf, Jankovich László, Mailáth Antal gróf) a felsőház.⁴³

A magyar és horvát regnicolaris deputációk 1866. április 16-án megkezdtek Pesten a kiegyezési tárgyalásokat. Azok június 16-áig tartottak, de sikertelenül végződtek, mert mindkét fél ragaszkodott a saját álláspontjához. A horvát nézeteket még 1860-ban a zágrábi *Pozor* nevű lapban rögzítette a bizottság tagja Rácski Ferenc, aki a következőket írta: "A horvátok tehát kiegyezni kívánnak a magyarokkal. Ők nyolc évszázadon keresztül közös sorsban osztoztak. A magyar történelem minden oldalán rátalálunk a horvát nemzet híres részvételére: a horvát férfiakat a mi vérünkől, akik dicsőítették a közös hazánkat. A magyar történelem minden oldala horvát vérről van leírva. Azok a magyarokkal együtt védték a magyar koronát saját életeiket föláldozva. Azért a horvátoknak ugyanolyan történelmi joguk van a magyar koronára – melyet sajátjukká választották, amikor az övéké már nem fénylett – mint a magyaroknak: Éppen ezért nem mondanak le róla, mert nem akarnak lemondani a nyolc évszázadi híres történelmükről sem. A horvátok tehát a magyarokkal együtt egy magyar szent korona alatt kívánnak lenni: ők a magyarok szövetségesei, testvérei akarnak lenni. Ők szeretnék, hogy a Horvát Királyság egyesüljön a Magyar Királysággal, de nem mint pars adnexa (sic!), sem mint valamilyen appendix, hanem mint regnum socium, regnum foedere junctum. Magyarország regnum, de ugyanez Horvátország is, nem pedig Magyarország valamilyen pars adnexa." "A kánonok úr kifejtette tehát a horvát közjogi álláspontot, amely szerint Horvátország Magyarország szövetségese és csupán perszonális unióban áll Magyarországgal. Rácski Ferenc és bizottságbeli társai (kivéve Suhaj Imrét) szeretnék volna, ha ezt a nézetet elfogadja a magyar bizottság is, majd ezen az alapon egyezséget kössenek. "Ezen az alapon a mi közös szerződésünk nem bontható és nem törheti szét semmilyen akadály miatt. Mi a magyarok szövetségesei, mint Magyarországgal szövetséges és egyenrangú királyság követeljük a politikai önállóságunkat és közigazgatási autonómiánkat és nem akarjuk, hogy rajtunk és a királyunkon kívül otthonunkban bárki más parancsoljon."⁴⁴

A magyar bizottság egészen más nézetet képviselt, mint a horvát, és számára csupán Horvátország teljes autonómiája számított elfogadható megoldásnak. Mivel ez túl kevés volt Strossmayerék számára, június 16-án távoztak Pestről. A horvát fél szá-

⁴³ Deák Ferenc (1803-1876) államférfi, politikus. – Siskovich József, magyar politikus. A család nemesi címét amúgy a horvát szabóba hirdették meg. Melléknevüket "Almás és Gödre" a vagyonuk alapján kapták, melynek színhelye Szabadka környékén volt. A baranyai eredetű családnév már 1702-től Szegeden is található. Siskovics András 1717-től szenátor volt Szegeden (Lásd *Rusztoly* József: Tiszttűjtások Szegeden a 18. század első felében. Reizner János közleménye (1890). Acta Jur. et Pol. Tom. XLVI. Fasc. 4., Szeged, 1995., 30. p.). A szenátor fia, Siskovics (Siskovich) József gróf, tábornok, a bánati határőrség főfelügyelője, Galícia, majd Csehország vezérőrnagy, II. József császár katonai nevelője. Lásd *Heka* László: A bunyevácok (dalmaták) Szeged életében. Tanulmányok Csongrád megye történetéből XXVI., Szeged, 1998. 123. p. – Somssich Pál (1811-1888), magyar politikus. – Eötvös József báró (1813-1871), magyar politikus, kultusz miniszter. – Andrássy Gyula gróf (1823-1890), magyar miniszterelnök, államférfi. – Ghyczy Kálmán (1808-1888), magyar politikus és író. – Szécsen Antal gróf (1819-1896), a felsőház által megválasztott bizottsági tag, tárca nélküli miniszter. – Szögyény-Marich László (1806-1899) fehérmegyei főispán, főrendek által megválasztott tag. – Jankovich László, Somogy megye főispánja, felsőház által megválasztott bizottsági tag. – Mailáth (Majláth) Antal gróf (1801-1873), királyi főosztálynokmester, főrendek által megválasztott bizottsági tag.

⁴⁴ Pozor, Zágráb, 1860. okt. 21. és nov. 3. között megjelent sorozatából *Jugoslavjanstvo* (Délszláv) cím alatt.

⁴⁵ Uo.

mára a tárgyalások ezzel befejeződtek, míg a magyar bizottság szerint csak megszűntek. Azt, hogy a nemzeti liberálisok mennyire komolyan gondolták a tárgyalások befejezését az a tény is bizonyítja, hogy az önálló pártiakkal összefogva elfordultak Magyarországtól és a szerbekkel folytatták a tárgyalásokat a délszláv állam létrehozásának lehetőségéről. A magyar barát Unionista párt magára maradt.

Szerbia a tárgyalások sikertelen befejezése után ismét próbálkozott közeledni a horvát vezetőkhez, így Ilija Garasanin miniszterelnök, majd külügyminiszter (és a Nagy Szerbia program kidolgozója) kétszer is igyekezett kapcsolatba lépni a horvátokkal.⁴⁶ Viktor Novak szerint Strossmayer püspök 1866. augusztus végén elfogadta Garašanin javaslatát, hogy dolgozzon a délszláv állam létrehozásának érdekében. E célból a diakovári püspök kijelentette, hogy Mihail szerb herceget kész segíteni, akár mint a herceg minisztere.⁴⁷

A szerb–horvát közeledést szorgalmazta az akkor zágrábi, illetve belgrádi sajtó is. Az Önálló Párt lapja *Sviet* 1866 ősszel szimpátiával írt arról, hogy a szerbek, a bolgárok, boszniaiak, hercegovinaiak és montenegróiak "a Török Császárság romjain" egy független államot készülnek létrehozni, amely állam nagy hatással lesz nemcsak Ausztriára, hanem a Monarchia minden szláv nemzetére is.⁴⁸ A Belgrádban megjelenő *Vidov dan* című lap – mely egyébként Ausztriát, a dualista rendszert, az osztrák–magyar kiegyezést és a Monarchia többi nemzeteinek "jogainak eltiprását" bírálta –, elégedetten számolt be arról, hogy a zágrábi *Pozor* és *Sviet* lapok ugyanazon állásponton vannak mint a szerb sajtó.⁴⁹

Zágráb tovább távolodott Magyarországtól és 1866 decemberében a szábor feliratban kérte az uralkodótól Horvát–Szlavonország egyesítését Ausztriával. Ugyanakkor határozott arról is, hogy nem küld követeket a magyar országgyűlésre. Miután a császár elutasította a szábor feliratban kifejtett kívánságát, a szerb lapot örömmel hangsúlyozták, hogy ezzel újabb lendület adódik a déli szlávok közeledését illetően. A belgrádi *Svetovid* azt üzent a horvát nemzetnek, hogy a jelenlegi nehézségek miatt ne veszítse el reményeit és bizzon a szlávok szolidaritásában, hiszen abban van a déli szlávok jövője.⁵⁰

Az uralkodó 1867 tavaszán utasította a horvát száborot egyezzen ki Magyarországgal és küldjön követeket a koronázásra. A horvát vezetőség azonban már csak Szerbiában bízott. A szábor 1867. május 11-én ünnepélyesen elismerte a szerb nemzetet Horvátországban egyenrangúnak a horvát nemzettel. Ez a döntés jelentősen befolyásolta a későbbi szerb–horvát, illetve magyar–horvát viszonyokat. A szábor ugyanakkor elutasította a királyi leiratot és nem küldött követeket a koronáztatásra, sőt elutasította a Magyarországgal folytatandó kiegyezési tárgyalásokat sürgető felhívást is. Ezt követően a császár feloszlatta a száborot.

A bécsi lapok ezek után jogosan írhatták, hogy a horvát szábor a magyarok iránti ellenállást Belgrádból kapott utasítások alapján teszi.

⁴⁶ Jakšić G.-Vučković V.: Spoljna politika Srbije za vlade kneza Mihaila. Prvi balkanski savez. (Szerbia külpolitikája Mihail herceg uralkodásának idején. Az első balkán szövetség), Belgrád, 1963., 272, 273. p.

⁴⁷ Viktor Novak: Jedno sporno pitanje iz srpskohrvatskih odnosa šezdesetih godina prošloga veka (A múlt század hatvanas éveinek egyik vitatott kérdése a szerb–horvát viszonyokban), Istorijski časopis (folyóirat), 1–2. sz., Belgrád, 1949., 188, 189. p. V.ő. Vasilije Krestić.

⁴⁸ *Sviet*, Zágráb, 1866. 157. p. Iztočno pitanje i južni Slavjani (A keleti kérdés és a déli szlávok).

⁴⁹ *Vidov dan*, Belgrád, 1866., 178., 179. p.

⁵⁰ *Svetovid*, Belgrád, 1867. 3. sz. Pogled na radnju trojedne kraljevine (Pillantás a háromegyes királyság száborának ténykedésére) című írás.

A magyar–horvát kiegyezés létrehozása

A horvátországi helyzettől függetlenül a magyar kormány számára a horvát kérdés egyike azok közül volt, melyek mielőbbi megoldásra vártak. Miután az uralkodó 1867. február 17-én kinevezte Andrássy Gyula gróft magyar miniszterelnökké, a gróf a február 25-iki Magyar Királyi Minisztertanács értekezletén előterjesztette az országgyűlési programbeszédét,⁵¹ melynek elfogadása után a Minisztérium 1867. április 1-én meghozta a horvát ügyre vonatkozó határozatokat.⁵² Ugyanezen az ülésen határozat született a királyi biztos küldéséről Fiuméba,⁵³ majd április 4-én határozati javaslatot tett a horvát ügyben, amely nagyban befolyásolta a kiegyezési törvénycikk szövegét.⁵⁴

Horvátországban a magyar–horvát kiegyezést ellenző szabort, miután az a magyar királykoronázáson való részvételt megtagadta, a király feloszlatta, majd 1867. június 27-én felmentette hivatalából Sokcsevics József bánt és helyébe a magyarbarát Rauch Levin bárót nevezte ki báni helytartóvá. Rauch báró a jövődi kiegyezés megszületésének érdekében egyik első lépésként megszüntette a Nemzeti Liberális Párt lapját a *Pozor*-t.⁵⁵ A lap folytatta Bécsben a ténykedését, de közel sem volt olyan jelentősége, mint amikor még Zágrábban jelent meg. Rauch báró megvásárolta a zágrábi *Agrarmer Zeitung* lapot és megalapította az Unionista Párt nézeteit képviselő *Hrvatske novine* lapot. A báró a tevékenységéért – Vasilije Krestić szerint – Magyarországtól is segítséget kapott, mely összegből 34.917 forintot költött el.⁵⁶ Horvátországban megjelent még a *Narodne novine*, mely az illír mozgalom idején Gaj Lajos szerkesztésében a legtekintélyesebb horvát lap volt. 1858-ban a lap a rendszer hivatalos közleménye lett. Gaj anyagi csődbe jutása után kényszerült a bécsi kormány hivatalos álláspontjainak hirdetése miatt a magyar–horvát kiegyezést szorgalmazni, holott egész életében éppen ez ellen ténykedett.

Mivel amúgy is kevés lap jelent meg Horvátországban, melyek közül a *Pozor* volt a legjelentősebb, 1867. második felében már nem volt olyan újság, amely ellenezte volna a kiegyezés létrehozását.

A kiegyezés létrehozása és az ország biztonsága szempontjából nagy veszélyt jelentett a szerb agitáció⁵⁷ főleg a Katonai határörvidék és a Szerém megye területén, mely részeken a szerbek jelentős számban éltek. A feszült helyzetet tetőzte az a tudat, hogy a szerémi Iregben létezik egy szerb nemzetiségű fiatalokból álló fölfegyverzett

⁵¹ MOL Minisztertanács. K 27 - 1867. febr. 25.-I. A miniszterelnök országgyűlési programbeszéde.

⁵² MOL Minisztertanács. K 27 - 1867. ápr. 1. - I. A horvát ügyre vonatkozó határozatok.

⁵³ MOL Minisztertanács. K 27 - 1867. ápr. 1. - 2. Királyi biztos küldése Fiuméba.

⁵⁴ MOL Minisztertanács. K 27 - 1867. ápr. 4. - 2. Határozati javaslat a horvát ügyben. A javaslatot teljes terjedelmében közli Heka László: Az 1868: XXX. tc. illetve az 1868: I. tc. a horvát-magyar kiegyezésről (kézirat).

⁵⁵ A *Pozor* című napilap első száma 1860. október 1-jén jelent meg. Ivan Perkovac szerkesztésében. Osztrák ellenes cikkei miatt Sokcsevics József bánt 1864-ben betiltotta a lapot, mely a következő évben ismét napvilágra került. 1867-ben Rauch báró betiltotta a lapot, mely *Novi Pozor* név alatt Bécsben jelent meg Josip Miskatovic szerkesztésében. Bécsben a horvát-magyar kiegyezés ellen írt cikkei miatt 1869-ben megfosszították a megjelenési engedélytől, így a lap székhelyét a Katonai határörvidéki Sziszkabba tették át, ahol *Zatočnik* név alatt került napvilágra 1869. szeptember 1-től Ivan Vončina vezetése és J. Mišković szerkesztése alatt. 1871-ben ismét betiltották, most a határörvidéki hatóságok. Az évben a nemzeti liberálisok *Branik* név alatt Sziszkabban adták ki a lapjukat, melynek székhelyét 1871 nyarán átvitték Zágrábba és ott éveken keresztül jelent meg *Obzor* név alatt.

⁵⁶ Vasilije Krestić. i.m. 242. p. L. Miniszterelnökség. K 26. 1899-7468. 9, 10.

⁵⁷ MOL Minisztertanács. K 27 - 1867. jún 12. - 5. A szerb agitáció.

csoport.⁵⁸ A bécsi kormány az orosz befolyástól tartott a Monarchia déli tartományaiban, ezért sürgette a magyar–horvát kiegyezés mielőbbi létrehozását.

Az uralkodó octroyalta a választási rendet, így a választások lefolyását nem a megyei közgyűlésekre, hanem a Központi bizottságra, az unionista szemléletű főispánokra és polgármesterekre bízta. Csökkent a census is 5, 15 és 30 forintra, így szavazati jogot kapott a szintén unionista párti parasztság. Végül növekedett a virilista (meghívott) tagok száma (azok is unionista pártiak voltak jelentős részben), amíg a megválasztott képviselők száma 66-ra korlátozódott. A száborba nem választott képviselőket az Katonai határőrvidék, melynek jelentős számú szerb lakossága ellenezte a magyar–horvát kiegyezést.

A horvátországi választások 1867. november 19. és december 23. között zajlottak le és azokon az Unionista párt elsőprő győzelmet aratott. A 66 megválasztott képviselő közül 52 unionista volt. A csalódás a nemzeti liberálisok körében óriási volt és a Szerbia iránti kötődést erősítette olyannyira, hogy a *Novi Pozor* 1868. január 18-i számában azt írta, hogy Szerbiának kell a déli szlávok közös akciójának élére lépni.⁵⁹

A választások kimenetelét örömmel fogadták Magyarországon. A Pesti Napló 1868. január 4-i (szombati) számának vezércikkében írta: "Örömmel értesülünk tehát, hogy a hárommegy királyságnak nevezett társországunkban⁶⁰ a képviselőválasztások befejeztetvén 66 képviselő közül 48 azon párthoz tartozik,⁶¹ mely hűen nemzetünk történetéhez, hazafiúi emelkedéssel a hazánkkal való törvényes egyesülés őszinte barátja. Nem tudjuk mit fognak mondani azon proféták, kik 1867-diki törvényeinket azzal akarták meggyűlöltetni a nemzet előtt, hogy az a Horvátországgal kiegyezkedést lehetetleníti: ha látják miként hazudtolja meg őket az idő, egy önérdkeit ismerő nemes bölcsessége által ... Képzeltünk-e magyar embert, ki a Horvátországgal való kibékülés ezen első reménysugarait örömmel ne üdvözlölné".⁶²

A vezércikk szerzője ugyanakkor bírálta a magyar ellenzéket álláspontja miatt: "És miként fogadta azokat a szélső bal! Ugyanazon gyanúsításokkal és rágalmakkal a magyar kormány ellen, melyek a magyarfaló pánszláv lapokban naponként olvashatók, és melyek szerint a választások Horvátországban mesterségesek, erőszakoltak, s azokban a nemzeti párt részt sem vőn, és így minden ami most Horvátországban történik, csak szemfényvesztés, melynek tartós jó eredménye nem lehet.

Ha ezt a *Zukunft* vagy a *Politik*⁶³ mondja, azon nem csodálkozunk. Hanem a pártelvakultság és szenvedély rendkívül foka kell ahhoz, hogy magyar politicus így nyilatkozzék, és fegyvert adjon azok kezébe, kik nem egyedül a magyar kormányt, nem egyedül a dualizmust és az 1867-diki művet törekszenek megbuktatni, hanem a kik a magyar korona fogalma, a kik a magyar nemzet állami léte ellen folytatnak háborút."⁶⁴

1868. január 9-én a horvát szábor megtartotta Zágrábban az első ülését. A Pesti Napló zágrábi tudósítója szerint: "Általános feltűnést okoz, hogy se Strossmayer, sem

⁵⁸ MOL A miniszterelnök félhivatalos levelezése. K 467, 1867. I. csomó b. 263. Közli Vasilije Krestić i.m. 273. p.

⁵⁹ Novi Pozor, 1868. jan. 18. Srbija i naivni diplomati (Szerbia és a naiv diplomaták) című írás. Vö. Vasilije Krestić i.m. 372. p.

⁶⁰ A cikkszerző Horvátország megjelölésére alkalmazza a "társországok" kifejezést. A közjogi vita folyamán -1848-ig - Magyarországon e kifejezést nem fogadták el, hanem a partes subjectae és a partes adnexae fogalmakat alkalmazták.

⁶¹ Pesti Napló, 1868. évi 3. sz. (1868. jan. 4., szombat). A cikkszerző az unionista párti képviselők számát 48-ra teszi, holott valójában 52-en voltak.

⁶² Uo.

⁶³ *Die Zukunft* bécsi, a *Politik* pedig prágai lap volt.

⁶⁴ Lásd a 62. sz. jegyzetet.

Haulik, s egyáltalán kivéve a zengi püspököt, Soicsot, semminemű egyházfő meg nem jelent a tartománygyűlésen. Hasonlag kérdezik egymástól az emberek, hogy vajon az elhalt Jellasic bán testvérei, Antal és György grófok miért nem vesznek részt az országos tanácskozmányokban: de a felelet másutt senki sem találja, mint a jelenlegi politikai viszonyokban, melyek a Jellasicoknak nem kedvezők...."⁶⁵

Mielőtt konstituálódott volna a szabor, annak második ülésén (január 15-én), az elnökválasztás előtt a szerb nemzetiségű képviselő Jovan Szubotics – a nemzeti liberálisok 14 képviselője nevében indítványozta a szabor feloszlását. Az eseményről a Vasárnapi újságban a következő sorokat olvashatjuk: "A nemzeti párthoz tartozó képviselők azt indítványozták, hogy kéressék meg Ő Felsége eme gyűlést feloszlítani, minthogy octoroyált szabályok szerint hivatott össze, és intézkedni egy törvényes alapon gyűlendő országgyűlés iránt. Miután az unionisták egyik szónoka (Jovan Zsivkovics) ez indítvány czélszerűtlenségét a többség helyeslése közt kimutatta, a nemzeti pártbeliek kiléptek az országgyűlésből."⁶⁶ A lap híre nem volt egészen pontos, hiszen ketten a nemzeti liberálisok közül – Ljudevit Vukotinović⁶⁷ és Sima Filipović – mégis maradtak.

A jövődő kiegyezést ellenzők tehát kiléptek a szaborból és ezzel a nemzeti liberális párt mélypontra került. Mrazovics Mátyás megjegyezte, hogy a pártot már csak a *Novi Pozor* lap 500 előfizetője tartotta össze,⁶⁸ amíg az említett lap szerkesztője Josip Miškatović széteszlotnak tekintette a pártot. A párt legyengülésének legfőbb oka a választásokon elért gyenge eredmény. Ezt a lapjukon keresztül azzal próbálták magyarázni, hogy az oktrojált választási rend miatt a jelöltjeik nem is vettek részt a választásokon. A nemzeti liberálisokkal rokonszenves volt a magyar szélsőbal, mely szerint is a választásokon a néppártiak nem vettek részt. Ezt az álláspontot cáfolták a Pesti Naplóban: "Nem igaz ugyanis, hogy az unió-ellenes párt visszavonult a választásoktól. Az unió-ellenes párt mindenütt vagy részt vőn a választásban, vagy legalábbis megkísérelte a szerencsét, és csak akkor vonult vissza, midőn látta, hogy fényesen meg fog bukni. Így tőnek Zágráb három választó kerületében kísérletet és csak a választás elő estéjén minőn látták: hogy alig lesz 2-4 szavazatuk, hagyták el a tért.

Nem igaz, hogy a választás mérsékelt és szemfényvesztő: e részt még a legdühösebb antiunionista közlönnyök is meghazudtolják a "magyar" szélső bal állításait. Kell-e annak bebizonyítására a *Pozor*-ra hivatkoznunk, mely a választásunk, mely a választások eredményeit látva – nem vádolja a kormányt szemfényvesztéssel, hanem mély megindulással kiált fel: Igen: nagyobb vereséget szenvedtünk, mint gondoltuk volna. De hát mi ennek az oka? Az, hogy a nép tudatlan, okatlan. Eddig nem volt időnk a népet nevelni. Ebből kettő következik: hogy az unió ellenségei is bevallják: miszerint a nép az unió mellett van: és hogy a szélsőbal ultrademocrata horvát szövetségesei is azonnal megvetéssel illetik a népet – mihelyt ellenük szavaz."⁶⁹

⁶⁵ Pesti Napló, 1868. 10-5315. sz., (kedd), 1868. jan 14-én. Zágráb, jan 10. cím alatti tudósítás.

⁶⁶ Vasárnapi újság, Budapest, 1868. évi 3. sz. 32. p. Mi újság cím alatt.

⁶⁷ Ljudevit Vukotinović (eredeti néven Farkas Lajos), horvát politikus, természettudós és író. Zágrábban született 1813-ban. Iskoláit Zágrábban, Nagykanizsán és Szombathelyen végezte, majd a jogtudományi egyetemre járt Zágrábban és Pozsonyban. Bár politikusként ismerős leginkább, közigazgatási és bírói funkciókat is viselt, a legjelentősebb talán éppen mint botanikus. Zágrábban halt meg 1893-ban.

⁶⁸ J. Šidak-M. Gross-I. Karaman-D. Šepić: Povijest hrvatskoga naroda 1860-1914. (A horvát nemzet története 1860-1914. között), Zágráb, 1968., 43. p.

⁶⁹ Pesti Napló, 1868. jan. 4-diki 3-5308. sz.

A szabor konstituálására január 15-én került sor, amikor Vakanovics Antalt választották meg elnökké, Jovan Zsivkovicsot pedig első alelnökké.⁷⁰ Habár az ülésen nem voltak jelen a nemzeti liberálisok, nem mondhatni, hogy a távollétük nem zavarta a közvéleményt. A Pesti Napló zágrábi tudósítója nem egészen indulatmentesen írta róluk a következőket: "... kik azok a "liberális nemzeti" nevezet gunjára parádézó ellenzékiek? Talán a horvát szabadság hősei? Az alkotmány vértanúi? Korántsem. Vezérok jellemzés ráillik mindnyájukra. Vezérok Szubotics János dr. juris, a Bach-kormány által kapott hivatalt, német nyelven hivataloskodása emelé őt főtörvényszéki ülnökségig Schmerlingianismusa emelé a septemvirságig, s most egyszerre oly vakbuzgó "nemzeti liberális", hogy sem a horvát nemzeti nyelv uralkodása⁷¹ sem Horvátország teljesen élvezett autonómiája neki nem elég ... Ő jövőbeli politikát követ: neki költői sejtelmek vannak a leendő dolgokról: fiait már is Oroszországban nevelteti, mint hallani – stipendiumban.

És a minő a vezér, olyanok hívei. Ezekkel egyezkedni akarni, ezeket érvekkel capacitálni, jóakarattal megnyerni – hasztalan idővesztegetés volna. Sokkal jobb tehát, hogy kitértek az útból. Nélkülök hamarabb fogunk valamire jutni."⁷²

A szabor az 1868. január 25-iki ülésén éljenzéssel üdvözölte Jovan Zsivkovics által felolvasott felirati javaslatot, melyet három nappal később elfogadott kisebb módosításokkal. A 20 pontból álló szövegből kitűnik, hogy a "hű országgyűlés teljesen belátja a felséged által is hangsúlyozott állami egység szükségét" és ez okból "... kinyilatkoztatja, hogy a magyar korona delegációjában szívesen elfoglalja azon helyet, mely őt mind Dalmatia, Horvátország és Szlavoniához a magyar koronához tartozó képviselőt megilleti, mihelyt vége szakad a helyzet bizonytalanságának."⁷³

A felirat kimondta, hogy a horvátok kívánják a Magyarországgal való kibékülést és kiegyezést, méghozzá az 1861. évben a szabor által hozott határozat alapján.

1868. január 30-án a szabor megválasztotta a 12 tagú regnicolaris deputatiót, melynek tagjai – Bedekovich Kálmán, Vakanovics Antal, dr. Brlic Ignác, Jankovics Gyula gróf, Cár Jánko, Zsivkovics János, Zsuvics József, Vukovics István plébános, és dr. Battagliarini Pál – lettek. Póttagoknak Kraljevics Frigyes és Hellenbach Lázár bárót választották meg.⁷⁴

⁷⁰ Vakanovics Antal-Antun Vakanović (1808-1894). Az illír mozgalom résztvevője volt, majd 1861-1873-ban a szaborban az Unionista Párt képviselője, a szabor elnöke, a horvátországi pénzügyi felügyelő és pénzügyi miniszteri tanácsos. Értett magyarul, de beszélni már nem tudott. Rokkan volt és botot használt.

Zsivkovics János (Jovan Živković) 1826-1902. Szerb nemzetiségű horvátországi unionista politikus, képviselő, a báni tábla ülnöke. 1868-ban vukovári képviselő. csak törve beszélt a magyar nyelvet. Csengery Antal "szenvedélyes rác"-nak nevezi.

⁷¹ Szubotics János (Jovan Subotić) egyébként szerb nemzetiségű politikus volt, a szerb-horvát egyesülés szorgalmazója. Olyannyira, hogy mielőtt a szerb és a horvát nyelvet "egyesíteni" próbálták, ő már a múlt század 60-as éveiben indítványozott a szabor előtt egy felirat létrehozását a "horvát-szerb nemzet" nevében. Az indítványát elutasították, és ezután a szerb-horvát egyesítésének következő lépcsője a "közös" nyelv volt.

⁷² Pesti Napló. 1868. jan. 22. (szerda) 17-5322 sz. Zágráb, jan. 19. cím alatti tudósítás.

⁷³ A Pesti Napló, 1868. jan. 30-iki (csütörtök) 24-5329. sz. Horvátország. Zágráb, jan. 25. Jelentés a szabor gyűléséről című cikkben közli mind a 20 pontot.

⁷⁴ Bedekovich Kálmán (Szentersébet, Varasd megye, 1818. okt. 13. - Mödling-Hinterbrühl bei Wien, 1889. aug. 10.), 1842-1845. báni táblai ülnök, 1860-1861. és 1865-től alispán, 1867-től főispáni helytartó, 1861-ben és 1869-ben unionista párti képviselő a horvát szaborban: 1868. XII. 8. - 1871. II. 10. és 1876. II. 25. - 1889. VIII. 10. horvát-szavon-dalmát tárca nélküli miniszter. Megszakításokkal 15 év és 7 hónapon át volt horvát-szavon-dalmát tárca nélküli miniszter, egészen a haláláig. Időközben - 1871. I. 26. - 1872. II. 12. - horvát bán volt. Az Unionista Párt vezetője. folyékonyan beszélt magyarul. - Dr. Brlic Ignác (1834-1892) horvát unionista politikus, a kisebbségi csoport tagja. Nem értett és nem beszélt magyarul. -

A császári felirat szövegét tárgyalva az unionista párton belül – nézeteltérések miatt – kialakult egy kisebbségi csoport, melyet Jankovics Gyula gróf, Hellenbach Lázár báró, Brlic Ignác és Zsivkovics János alkottak. A tárgyalások folyamán – nézeteik miatt – gyakran nemzeti liberálisokként és nem pedig unionistákként említi őket az irodalom. Főleg Hellenbach báró ellenezte a horvát bizottság többségének álláspontjait és azokat bírálta az *Agrar Zeitung* és a *Novi Pozor* hasábjain. Magyarországon a baloldal és a *Hazánk* nevű lap támogatták a kisebbséget és emiatt gyakran támadások érték a baloldaliakat a Pesti Napló oldalain. A baloldal szilárd szövetséget szeretett volna kötni a horvátokkal, de szerintük az unionisták nem képviselik az egész horvát nemzetet, ezért a velük kötendő egyezség nem lehetett tartós. Fontosnak tartották azt is, hogy a magyar–horvát egyezséggel mint két nemzet elégedett legyen.

A magyar sajtóban folytatódott a vita a kormánypárt és a baloldal között. 1868. március 18-án megjelent a Pesti Naplóban a "Magyar foederalisták" című írás, mely a Magyar Újság álláspontjait bírálta a következő szavakkal: "Nagyon megsértették a "Magyar Újságot" ha nem tennők fel a szláv viszonyok annyi ismeretét, hogy világos legyen előtte mit kell érteni az "orosszal rokon népek" teljes kielégítése alatt. Maga a nemzeti képviselők a dualismus alapján létrejött programja is többet követel, mint a mennyi a magyar alkotmány teljes felforgatás nélkül megadható. Szláv megyék kikerekítése, bábeli nyelvszabadság az országgyűlésen, külön egyetemek, nemzeti zászlók stb., stb. Mindezt megadna-e a szélső baloldal, a hamisított 1848. hamis híve? Pedig mindez semmi azokhoz a követelésekhez képest, mikkel a monarchiát szláv birodalom-má alakító foederalismus lépén előnkbe. Egy kis előízeltő e tekintetben a szélső baloldali Miletics indítványa és interpellatiója a horvát ügyben. – Valóban, irigyelnők a Magyar Újság pártjának kedélyét, ha képes volna, a foederalismust ezen értelemben inaugurálni. Horvátországnak külön koronázás, külön diploma, teljesen független minisztérium, direct képviselő a közös ügyben: nemde, ez azután tiszta 1848."⁷⁵

A Budán 1868. március 24-én megtartott magyar királyi minisztertanácson a miniszterelnök beszámolt arról, "hogy a magyar országgyűlés képviselőházának elnökéhez érkezett hivatalos értesítés szerint a horvát országgyűlés a horvát ügyek tárgyalásával foglalkozandó országos küldöttség tagjait megválasztotta, s ezek mihelyt a magyar országgyűlés hason küldöttségének kirendeléséről értesülnek, a tanácskozások felvétele végett azonnal Pestre utazni szándékoznak, fölhívja a minisztertanácsot, hogy az e részben szükségesnek mutakozó intézkedések iránt határozzon.

Jankovich Gyula gróf, földbirtokos és politikus, Daruvár-pakraci képviselő. Folyékonyan beszélt magyarul. – Dr. Sztojanovics Antal (1822-1896) ügyvéd, politikus, észéki képviselő. Beszélt magyarul. – Pejacevics László gróf (1824-1901) földbirtokos és politikus, Szlavonia egyik leggazdagabb és legbefolyásosabb családjának leszármazottja. Magyarul anyanyelvi szinten beszélt. – Cár Jánkó (1818-1900) varasdmegyei főjegyző. Alig tudott magyarul. – Zsuvics József. Eleinte az illir mozgalom résztvevője volt, majd az Unionista párthoz csatlakozott és annak képviselője lett. A zágrábi báni táblához beosztott ügyész, az unionisták vezérszónoka és tolla volt. Jól beszélt magyarul. – Vukovics István plébános, unionista képviselő, ki Csengery Antal szerint nemzeti liberális párti volt. Katolikus esperes, ivaneci plébános. Keveset értett, de magyarul beszélni nem tudott. – Battagliarini Pál dr. helyett a póttag Kraljevic Frigyes vett részt a tárgyalásokon. – Kraljevic Frigyes (Miroslav Kraljević), Pozsega megye főispánja volt és író. A horvát, illetve szerb lapokból tudjuk, hogy megkülönböztetést tett a horvát és a szlavin "nemzet" között. Lásd a zágrábi *Pozor* 1861. év 179. számát. Az újvidéki *Zastava* az 1867. évi 58. számában beszámolt arról, hogy "Kraljevicot komolyan foglalkoztatja az gondolt, hogy Szlavónia különváljon Horvátországtól és önállóan kösse meg Magyarországgal a kiegyezést. A "Frico"-nak becézett író a *Slavonac* nevű folyóirat kiadója volt. – Hellenbach Lázár báró, író és politikus.

⁷⁵ Pesti Napló, 1868. márc. 18. (szerda), 65-5370. sz. "Magyar foederalisták" című cikk.

A minisztertanács abban állapodott meg, hogy miután nem forog fenn semmi ok arra nézve, hogy ama küldöttség, mely a magyar országgyűlés által a horvátországi ügy tárgyalására nézve 1865-ben megválasztva volt, egészen újból neveztessek illetőleg választassék meg, hanem elégségesnek találtatván, hogy amennyiben ezen küldöttségnek egy tagja időnkben meghalálozott, másik három tagja hivatali állásuknál fogva a küldöttségi munkákban részt venni akadályozva van, csak a négy tag helyett új tagok választása által kiegészíttessék: a képviselőház elnöke a miniszterelnök úr által ezen pótválasztás eszközlése végett azon hozzászólással lesz megkérendő, hogy annak megtörténte után a horvát országos küldöttség tagjainak hűsvét utáni csütörtökre, vagyis jövő április hó 16-ra leendő meghívataira iránt intézkedjék.⁷⁶

Így a 12 tagú magyar bizottságba az alsóházból bekerültek az 1866. évi tárgyalásokon résztvevők közül Deák Ferenc, Csengery Antal, Ghyczy Kálmán és Somssich Pál, valamint Dózsa Dániel, Bottka Tivadar, Horváth Lajos és Vadnay Lajos.⁷⁷ A főrendi házi tagok maradtak gróf Majláth Antal, Szögyény-Marich László, Jankovich László és gróf Szécsen Antal.

Április 20-án a horvát bizottság megjelent a magyar fővárosban, majd szerdán (április 22-én) a küldöttség valamennyi tagja Deák Ferencnél volt "egy fél órai időzés után a Deák-körbe mentek, hol a két oldali érintkezés igen szívélyesen alakult."⁷⁸

Április 28-án tartotta meg a két regnicularis deputatio az első értekezletét. Megállapodtak, hogy annak érdekében, hogy megértsék egymást a magánértekezleteken németül beszélnek, amíg az ünnepélyes üléseken a diplomatikus nyelveken magyarul és horvátul történnek a jelentések és nyilatkozatok. Elhatározták, hogy közös értekezleten döntenek, de magántanácskozásokon készítik elő a kérdéseket. Közös értekezlet még csak kétfő volt, május 6-án amikor a horvátok az alföld-fiumei vasút ügyében terjesztették elő kívánalmaikat, valamint július 24-én, mikor megállapították az egyezményi javaslat szövegét.

A közös elnök ismét a magyar bizottság elnöke gróf Majláth Antal lett, amíg a horvát bizottság elnöke Vakanovics Antal lett. Előadóknak Csengery Antalt és Cár Jánkót választották meg.

Az első magántanácskozáson, melyet mindjárt megtartottak, a magyar fél felhívta a horvátokat, fogalmazzák a kiegyezés vázlatát.

A regnicularis deputatiók tárgyalásai a sajtó tükrében

A sajtó hű tükre volt a társadalomnak, illetve a politikai életnek. Az osztrák-magyar, illetve horvát-magyar kiegyezéseket megelőző években – a politikai lapok közül – *Sürgöny* volt a kormány hivatalos lapja, amely 1860. decemberében indult a *Magyar Hírlap* folytatásaként. Vértesy Ernő, majd Kecskeméthy Aurél szerkesztették 1867-ben.

⁷⁶ MOL Minisztertanács. K 27 - 1868. márc. 24. - 3. Országos küldöttség megválasztása a horvát kiegyezés előkészítésére.

⁷⁷ A meghalt Siskovics József és a három miniszter (gróf Andrássy, gróf Mikó, báró Eötvös) helyett Dózsa Dániel, Bottka Tivadar, Horváth Lajos és Vadnay Lajos lettek megválasztva. – Bottka Tivadar (1802-1885) politikus és történész. 1861-1872-ig tagja volt a magyar országgyűlés képviselőházának. – Horváth Lajos (1824-1901) 1868-ban Miskolc város egyik képviselője, aki tevékeny szerepet vitt a koronázást követő magy. törvényhozási munkálatokban. – Vadnay Lajos (megh. 1888) 1861. és 1868-ban Miskolc város másik képviselője, utóbb a legfőbb ítélőszék bírja.

⁷⁸ Pesti Napló, 1868. április 23. (csütörtök) 94-5398. sz. Különfélék cím alatt.

Az 1847-es alapon álló konzervatívok lapja volt a *Pesti Hírnök*, amely *Magyar Néplap* folytatása volt és 1860. március 12-én indult. Szerkesztője Török János volt. A kiegyezést kereső főpapság lapja volt az *Idők Tanuja*, melyet Lonkay Antal indított 1860. január elsejétől, amely a nevét 1868 végén *Magyar Állam*-ra változtatta.

Amikor 1861-ben megalakulnak az első pártok a Határozati Párt első orgánuma a Pomperly János szerkesztésében 1861. január 1-én indult *Magyarország* volt, amely még az évben megszűnt. Helyébe rövid időre a *Magyar Sajtó* lépett Hajnik Károly szerkesztésében, melyet valójában a főmunkatárs Jókai Mór irányított. 1863-ban Jókai elindította a *Hon* nevű politikai napilapot, mint a Határozati Párt közlönyét. Egyik cikke miatt hathavi könnyű fogságot szenvedett. Az 1865-i országgyűléstől a Tisza Kálmán-féle balközép politikáját követte. Tisza kormányra kerülése után azonban elvesztette népszerűségét, s 1882-ben az *Ellenőr*-rel egyesült. Az új lap neve *Nemzet* volt. A *Hon* volt a *Pesti Napló* mellett a korszak legjelentősebb hírlapja. Nagy alakban, öthasábos tördeléssel jelent meg. Jól szerkesztett közgazdasági rovata volt, vezércikkeit Jókai és Csernátorny írták, a tárcarovat hozta Jókai regényeit és elbeszéléseit.

A szélsőbal ugyan még az 1865–68-as országgyűléseken nem nyert végleges szervezetet, de 1867. április 1-től megjelent a sajtóorgánumuk a *Magyar Újság* Böszörményi László alapítójának szerkesztésében. Utána Simonyi Ernő, Helfy Ignác, Irányi Dániel, végül Szederkényi Nándor szerkesztették a lapot. 1867-ben beolvadt az akkor alakult Függetlenségi Párt napilapjába, az *Egyetértésbe*.

1854-ben indult a *Vasárnapi Újság*, amely a dualizmus legnépszerűbb hetilapja volt. 1855. január 10-től kezdve már politikai melléklapot is tartalmazott *Politikai Újdonságok* címmel. 1921-ben szűnt meg. A folyóiratot 1867-ben bekövetkezett haláláig Pákh Albert szerkesztette, utána egészen a század végéig Nagy Miklós.

A dualizmus korszakának legjelentősebb lapja a *Pesti Napló* volt. 1850. március 9-én indult Császár Ferenc kiadásában. 1855-től – kisebb megszakításokkal – 1869-ig a lap szerkesztője Kemény Zsigmond volt. A munkájában a legközelebbi munkatársa Csengery Antal segített leginkább, akivel baráti viszonyban volt és aki "egykori békepárti társa" volt.⁷⁹ 1861-ben a radikálisabb Határozati Párttal szemben a Felirati Párt politikáját követte. A hatvanas években az osztrák–magyar kiegyezést előkészítő törekvések szócsöve volt. 1865-ben Deák Ferenc itt közölte a híres húsvéti cikkét. A *Pesti Napló* egészen az 1875-ös fúzióig, Tisza Kálmán hatalomra jutásáig, a Deák-párt vezető orgánuma volt.

Ebből eredendően egyértelmű, hogy a horvát–magyar tárgyalások sikerében leginkább a *Pesti Napló* munkatársai (és olvasói) bíztak. Nap mint nap olvashatjuk a tudósításokat a tárgyalásokról, valamint az "elszámolásokat" az ellenzéki sajtó írásaival. Májusban a lap beszámolt arról, hogy Radich Ákos fiumei képviselő interpellációval fordult a minisztériumhoz Fiume ügyében.⁸⁰ A minisztertanács nézete szerint azonban "ezen interpellációra választ adandó nem volna, a nevezett képviselő netáni sürgetésére válaszandó, hogy tekintettel a horvát kérdés jelenlegi tárgyalására czélszerűségi szempontból válasz nem adható."⁸¹

Miután a horvát bizottság elkészítette a javaslatát az nagy jelentőséget kapott a magyar, illetve horvát sajtóban. A horvát bizottságon belül nem csak egy, hanem két

⁷⁹ Dezsényi Béla-Nemes György: A magyar sajtó 250 éve, I. köt. Budapest, 1954, 132. p.

⁸⁰ Pesti Napló, 1868. máj. 17. (vasárnap) 115-5419. sz. Országgyűlési tudósítások - a felsőház ülése május 16-án - Interpelláció az összes minisztériumhoz.

⁸¹ MOL Minisztertanács. K 27 - 1868. máj. 30. - 7. Radich képviselő Fiumével kapcsolatos interpellációjának megválasztása.

javaslat is készült, mivel a deputatio két csoportra oszlott. A magyar bizottság csupán a horvát deputatio többségének javaslatáról tárgyalt. A kisebbségi csoport által készített különvéleményről, a Separatum Votumról pedig nem.⁸²

A magyar fél válaszolt a horvát javaslatokra, majd július 7-én a horvátok kijelentették mindenben elfogadják a magyarok által adott választ. Az egyezmény formulázására mindkét küldöttség részéről három-három tagot választottak meg. A magyar részről Deák Ferenc, Ghyczy Kálmán és Csengery Antal, a horvát részről pedig Suhaj Imre, Jankovics Gyula gróf és Zsuvics József ülték össze július 8-án és az egyezmény szövegét megformulázták. Ez csak formalitásnak számított, ezért is írta a *Hon* 1868. július 9-én, hogy "a horvátokkal való kiegyezést bevégeztnek tekinteni. A két küldöttség tegnapi ülésében az utolsó vitapont: a pénzügyek fölött is egyetértésre jutott."⁸³

1868. július 24-én délután 5 órakor megtartották a záróülést, amelyen Majláth Antal gróf magyarul, Vakanovics Antal pedig horvátul mondtak búcsúbeszédet. Ez utóbbi szólását Zsuvics József magyarul tolmácsolta. Majláth gróf egyebek közt elmondta: "Teljes lelki megnyugvással tekinthetünk vissza megfutott pályánk eredményére, mert ez által oly alapot tettünk le, melyen a boldogabb jövő egy tartós, szabad, alkotmányos állást idéz elő, kimondattuk mi az egyességben, a mi a legfőbb a pragmatica sanctióból folyó feloszthatatlan összetartozásunk eszméjét... Rendeztük a Horvátország és Magyarország között létesítendő pénzvviszonyokat, és oda iparkodtunk, hogy tartós és minden időben lehető legyen Horvátországnak a törvényhozás, politikai kormányzat, cultus-oktatás és igazságügyi autonómia: egy szóval oda voltak irányozva iparkodásaink, hogy Horvátország függetlensége alapítassék meg.

Nem is maradt közöttünk más elintézetlen, mint az ország területének kérdése...

Végre van még egy hála-tisztem teljesítendő, mely iránt akármilyen színvonalú különbség létezne is közöttünk, egy és közös lesz a hálának nyilvánítása, ez pedig igen tisztelt előadóinkat illeti, kinek kitűnő a politikai jártassága, fáradhatatlan munkássága, hazaszeretete tévé csak lehetővé, hogy nehéz tisztünket teljesíthettük. Fogadja tehát ebbeli hazafiúi fáradozásért legszívélyesebb hálánkat.⁸⁴ Ezután befejeződött a két regnicoláris deputatio tárgyalása. Az előkészített javaslatot már csak a két állam országgyűléseinek kellett elfogadni.

A sikeres tárgyalások végén a magyar lapok elégedetten fogadták a kiegyezési javaslat létrehozását. A *Hazánk* 1868. augusztus 15-iki számában írta:

"Szigetvár kél fel romjaiból. A Zászló, melyre a Szent Szűz volt hímezve, sokáig küzde a fél hold ellen, s bukásában a török uralmat hanyatlásba dönté. A Zászló alatt együtt harcolt a horvát és a magyar, s midőn együtt eltemetkeztek Szigetvár sáncaiba, mindnyájan Curtiusok megmentették a hazát...

⁸² A két csoport javaslatait közli Heka László: A horvát-magyar kiegyezés című írásában (kézirat). A horvát bizottság többségének javaslatát a *Magyar Újság* közölte az 1868. évi 133, 134 és 135. számában (szerda, csütörtök, szombat) június 10, 11. és 13-án, valamint a *Pesti Napló* 1868. évi 131-5435 és 132-5436 számában (varásnap, kedd), június 7. és 9-én. A horvát regnicoláris deputatio kisebbségi csoportjának munkálátát a zágrábi *Agramer Zeitung* lapból vette át és közölte a *Hazánk* 1868. május 28-iki (csütörtök) számában, valamint részletesebben a *Pesti Napló* 1868. május 27. (Szerda) 122-5426 és május 28 (csütörtök) 123-5427. számában.

⁸³ A *Hon*, Budapest, 156. sz., 1868. júl. 9. (csütörtök).

⁸⁴ *Pesti Napló*. 1868. júl. 25. (szombat) 170-5474. sz. A javaslat szövegét közölte a *Pesti Napló* 1868. júl. 28. (kedd) 172-5476. számában. Ugyanezt lásd. Az 1868. évi országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi irományok. Melléklet a 304. sz. irományhoz (CCLXXVI. ülés). Jegyzőkönyvei a Magyarországnak s Horvát-Szlavón- és Dalmátországnak közt fennforgó közjogi kérdések ügyében kiküldött magyar országos küldöttség közösen tartott üléseinek. Harmadik ülés. 1868. júl. 24-én (CCVIV. sz.).

Hosszú béke és a Nyugat ellen viselt háborúk ezután is együtt látták a két nemzetet a törvényhozásban és a csatamezőn. Egymás ellen nem küzdöttünk soha. Szent László óta soha...Együtt küzdöttünk mindig. Egy érdekünk, egy politikánk volt mindig. Egy törvényünk volt. Országunk egy volt, kormányunk volt, királyunk egy volt. Megosztottuk testvériesen jogot, szabadságot, bánatot, dicsőséget ... A kik a Dráván túl laktok, nem bántottunk mi titeket testvérek! Összegyűltetek tanácskozni és határozni, megyében, országgyűlésen, melyikünk zárta be gyűléstermeit, ajtait? mint szabad emberek viseltétek a fegyvert, kinek jutott eszébe azt töletek elkobozni? Választottátok bíraitokat és senki karhatalma nem állott ellen ítéletöknek. Községben, megyében horvát férfiak döntöttek, igazgattak. Templomokat emeltetek katolikus és görög rítus szerint, és mi megengedtük, hogy törvényt hozzatok, miszerint a protestáns magyar embernek ne legyen szabad országtokban annyi földet is venni, amennyi egy kunyhót. Nyelveteket bíz Isten nem bántotta senki: féltékenyen őriztétek, fejlesztettétek, használtátok, a mi nyelvünket meg se értettétek; Horvátországban, iskoláikban úgy tanították, ahogy akarták, s a sajtóban úgy írtak, ahogy tetszett, mindössze egy pár üres demonstratio a pozsonyi országgyűlésen, néhány tisztességes, de ó conservatív horvát követ ellen vigyázatlanul elkövetve volt oka vagy ürügye a nemzetiségi viszonyok. S mi kelt belőle? Én Istenem, hova fejlesztették azt a rossz emberek! A szabadságnak ellenségei. A magyar és a horvát közjog, a magyar állam és a horvát autonómia irigy gyűlölői. Keresztessvitézei a germanisatiónak és absolutizmusnak.

Hová jutottak? A polgárháborúba...

Igaz dicsőséget e harc nem hozott egyikünknek sem, hozott mindegyikünknek rabláncokat. Az ország mely társas szövetségünkben egy közös hazánk volt, két, nem kettő, hanem négy darabba törve leigázott provinciává süllyedt, melynek szétmetszett tagjain megannyi proconsul és azok lictorai Varresekként gazdálkodnak. A horvát és a magyar, kiket egy ádáz végzet gyilkos küzdelembé hajtott, idegen lett, szolgává és rabbá lőn a saját öröklött hajlékában.

Ekkor láttuk, mennyit veszítettünk. Vakságverte szemünkről lehullt a fátyol és világos lőn előttünk, hogy galádság és alattomos uszítás szította a viszályt. A kibékülésre tettünk lépéseket. Mi magyarok tettük az első lépést, Szigetvárott az ünnepélynél...

Az unionistáknak Horvátországban nehéz állásuk volt. Vádolták őket "honarúlással, amiért tiszta kebellet, de rajongás nélkül szeretették hazájukat. A gyanúsításoknak vége hossza nem volt... A következés megmutatta, hogy ezen kitartó férfiak nem kevésbé, mint azon csekély számú de loyális, szabadelvű ellenzék, mely a nemzeti párt secessiója alkalmával nem hagyta oda a gyűlésteret, hazájoknak szabadságot szerezni, nem pedig alkotmányát feladni jöttek Pestre.

Könnyű volt megegyeznünk. Az irigység kébleinkből kihalt és érdekeink közősek. Mind a napfény olyan világos, hogy nekünk magyaroknak csak egy kielégített autonóm Horvátországban van támaszunk, segítségünk; világos, hogy a horvátok csak az évszázados viszony helyreállításában menthetik meg közjogukat és nemzeti individualitásukat...

Ismét egy közjogunk van, s a négy folyam-szelte hazában nincsen szakadás – Szent István koronája különbségeket a jogokban ismer és tiszteletben tartja minden részjogát, hanem az ország állami egységét csak a tartományok üdvös csatlakozásában találva fel újból. Magyarország nem volt egész, nem volt kerek, nem ép, ezzé csupán a történelmi jogalapon létesült, de modern irányban, érdekközösségen és önkéntesen létesített unió által fog állni. Horvátország joga és szabadsága, érdeke és jövője, nemzetisége és kultúrája, csak a Magyarországhoz való csatlakozásban nyer alapot és biztosí-

tékot az idegen ország a bujtotgatás, az elnyomás és a hódítási vágyak ellenében. Az uniónak értelme nem más mint együtt lenni a szabadok és erősek ...

Igen, Szigetvár felkel romjaiból; a hősök sírjai megnyílnak; a béke olajágát hordják kezeikben, a magyarok és a horvátok egyesülnek, itt a feltámadás."⁸⁵

Természetesen voltak olyan lapok is, amelyek elleneztek a kiegyezési javaslatot. Ausztriában a *Wanderer*, a *Reform*, illetve a *Vaterland*, valamint a prágai *Politika* elégedetlenül fogadták a tárgyalások kimenetelét. Monarchián kívül a kiegyezéssel igen gyakran foglalkozott a párizsi *Revue moderne*. A kiegyezés elleni írások azzal magyarázhatók, hogy a lapot Srossmayer püspök támogatta. A kiegyezés legnagyobb ellenzője azonban a nemzeti liberálisok szócsöve a *Novi Pozor* volt. A liberálisok a nyár folyamán még bíztak abban, hogy meg tudják akadályozni a kiegyezési törvénycikk elfogadását a száboron. Ezért is nagy feszültséggel várta mindenki az egyezmény tárgyalását a száboron.

1868. szeptember 12-én megtartotta a horvát országgyűlés az első ülését. A légkört talán a legjobban a Pesti Napló zágrábi tudósítója festette, aki a következőket írta: "Országgyűlésünk termei megnyíltak és előestjén állunk a kiegyezés nagy művének. Annyival sajnosabb, hogy képviselőink nem igen látszanak áthatva a feladattól, mely reájuk vár, a mennyiben már az első ülésre is csekély számmal jelentek meg. A padokban sok hézag volt, s különösen a főpapok közül csak ketten jelentek meg. Strossmayer püspök is az absensek közt volt. Meglehet tán, hogy a csatára készülnek; bár általánosan el van terjedve azon hiedelem, hogy a campagne nem lesz oly lármás, minőnek a munka nagyságához képest az ember képzelné. Az emberek meglehetősen kijózanodtak, s inkább számítanak, mint ábrándoznak, ami az ügyre nézve csak előnyös fordulatnak mondható...

Az első ülés a szokott a módon nyitott meg. Rauch Levin báró, a helyettes bánnak való tisztelegés után az elnök 11 óra tájt megnyitotta az ülést, kiemelve megnyitó beszédében, hogy a

regnicolaris deputatio művét legjobb meggyőződése és lelkiismerete szerint végezte."⁸⁶

Az országgyűlés megnyitása után felolvasták az országos küldöttség jelentését és elrendelték annak kinyomtatását. A törvényjavaslat tárgyalására szeptember 21-én került sor. Aznap a szábor terme zsúfolt volt a képviselők, illetve a nagyszámú közönség részéről. A vita elkezdése előtt felolvasták a küldöttség jelentését a fiuméi ügyről, amelyben hangsúlyozták, hogy Fiume mindig törvényes kapcsolatban állt Horvátországgal, "s csak mint az anyaország tagja állt, Magyarországhoz, ugyanazon viszonyban, melyben Horvátország."⁸⁷

Ezután Cár János mint az országos bizottság előadója felolvasta a kiegyezési okiratokat és javasolta a képviselőknek szavazzanak e munkálatra. Mivel az országgyűlésen csak 11 ellenzékinak tekinthető képviselő (hét "mérésékelt" unionista és négy nemzeti liberális) volt, a többség "zivio" ("éljen") felkiáltásokkal fogadta a törvényjavaslat felolvasását. A legnagyobb éljenzés akkor következett be, amikor az előadó kijelentette, hogy Horvátország teljes önállóságot nyer az egyezmény alapján.⁸⁸

⁸⁵ Hazánk, 1868. aug. 15. (szombat) 180. sz.

⁸⁶ Pesti Napló. 1868. szept. 15. (kedd) 211-5515. sz. Zágráb, szept. 12. cím alatti cikk.

⁸⁷ Pesti Napló, 1868. szept. 24. (csütörtök) 219-5523. sz. Zágráb, szept. 21. cím alatti cikk.

⁸⁸ Uo.

A következő, szeptember 22-én tartott ülésen még "pénzért sem lehetett helyet kapni" a teremben.⁸⁹ A szónoklásra 21 képviselő jelentkezett, ezek közül 15 az elaboratum mellett, hatan pedig ellene kívántak fölszólalni. A legnagyobb vihart a regnicolaris deputatióbeli kisebbségi csoport tagja Brlic Ignác okozta, aki bírálta az egyezményt, mert szerinte az adó emelését eredményezi. Elégedetlen volt a vasút, illetve a fiumei kérdések megoldásával is, majd a beszédét a következő szavakkal fejezte be: "A magyar nemzet kicsiny, éljen jó barátságban szomszédaival, ha egyáltalán élni akar! Mi szlávok az Istenben bízunk és hisszük, hogy diadallal kelünk ki a harcból."⁹⁰ Beszéde éljenést váltott ki a karzaton, a teremben pedig püsszegést. Következett tíz perces szünet, mely alatt valamivel csitultak a kedélyek. A nap utolsó szónoka Hellenbach Lázár volt, aki szintén a kiegyezés ellen foglalt állást és kifejtette azon véleményét, miszerint a kiegyezés nem lesz tartós.⁹¹

A szeptember 24-iki ülésen Kraljevic Frigyes, Soics püspök és Zsuvics József beszéltek. Soics püspök kifejtette abbéli meggyőződését, hogy minden tengerparti lakos is az uniót támogatja, mert "nincs egy becsületes horvát ember Fiumétól Zimonyig, aki a kiegyezést ellenezné."⁹² Végül Zsuvics József szónoklata következett. Ő részletesen beszámolt az országos bizottság munkájáról, majd pontról pontra elemezte az elaboratumot. Zsuvics szakasról szakaszra magyarázva a törvényjavaslatot egyben cáfolta Brlic Ignác állításait. Zárásként az államfőügyész elmondta: "Mi az egyességgel új törvényes helyzetet akartunk megállapítani, s ez nem restitutio in integrum, ily restitutio csak a kiegyezkedés praxisa folytán jöhet és fordulhat elő; az önmagát tudja fönntartani, ha életképes; ha ellenben azt vagy megváltoztatni, vagy módosítani kellend, akkor az a 70. paragrafus értelmében történend meg. Meg vagyunk győződve, hogy a belső politikai korszak – melyben mozgunk – aligha létesíthetne sikeresb és hosszabb kiegyezkedést, ha csak a modern kor nagyhatalmasságai nem teremtenék ilyent... Rajtunk függenek az egész birodalom szemei, bennünk van nemzetünk és a magyarok reménye, valamint Ő Felsége a Királynak legmagasabb vágyai helyezve. Horvátország képviselői! Egyik kezetekben az erkölcsi erő fátylájával a szabadság és alkotmányosság útjait, a másik kezetekben pedig magyar testvéreink iránti szeretet, egyetértés és testvériség tántoríthatatlan dogmáját fogadjátok el indítványomat: hogy ezen kiegyezkedési javaslat minden további vita nélkül egész terjedelmében fogadtassék el." ⁹³

Ezután a szábor elfogadta a törvényjavaslatot.⁹⁴ Néhány perces éljenzés után, az országgyűlés elnöke, Vakanovics Antal kimondta a végzést az elaboratum "en bloc" elfogadásáról. A munkálat ellen négyen szavaztak, 69 képviselő pedig igennel fogadta el a törvénycikket.⁹⁵

⁸⁹ Pesti Napló. 1868. szept. 25. (péntek), 220-5524. sz. Zágráb, szept. 22. cím alatti írás.

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Uo.

⁹² Pesti Napló. 1868. szept. 27. (vasárnap), 222-5526 sz., Zágráb, szept. 24. cím alatti cikk.

⁹³ Pesti Napló. 1868. okt. 13. (kedd) 235-5539. sz. Zsuvics József Bekteza-peterniczai képviselő és kir. államfőügyész beszéde a zágrábi országgyűlés 1868. szept. 24-iki ülésen. Pesti Napló. 1868. okt. 14. (szerda) 236-5540. sz. (folytatás).

⁹⁴ A szerb akadémikus Vasilije Krestić szerint ezzel a szábor megszegte a házszabályokat - melyek szerint minden törvényjavaslatnak a generális tárgyalása után, speciális tárgyaláson keresztül is kellett átmennie - ami ez alkalommal nem történt meg. A szábor tehát mindössze négy napos tárgyalás után elfogadta a kiegyezési alapot változás nélkül, teljes egészében. Lásd V. Krestić i.m. 309. p.

⁹⁵ A Pesti Napló tudósítója, Anker országgyűlési képviselő a Horvát-szlavon országgyűlés című írásában (Pesti Napló, 1868. szept. 30. szerda, 224-5528. sz.) arról számolt be, hogy öt képviselő az elaboratum ellen szavazott. A szábor jegyzőkönyvei pedig mindössze négy tisztviselőt említ. Lásd Dnevnik sabora Trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije 1868-1871. év 130-203. p.

Az elaboratum elfogadása után estére az egész Zágráb fényesen ki volt világítva, a ház elnökehez pedig az ország több részéről hálafeliratok érkeztek táviratilag.⁹⁶

A törvénycikk elfogadása után is még ülésezett a szabor. Így szeptember 25-én a Fiume kérdésében Fodrőczy Sándor mint előadó felolvasta a bizottság jelentését és indítványát, mely szerint Ő Felség "feliratilag kéressék fel, hogy Fiume továbbra is hagyassék meg Horvátországnak, mert a jog Horvátország mellett van."⁹⁷ Ezt az indítványt is en bloc fogadta el az országgyűlés. Szeptember 26-án a horvát országgyűlés elfogadta a királyhoz intézendő felirat szövegét, majd azt az elaboratummal együtt a királyhoz küldték.⁹⁸ Még az este Zágábban fáklyamenetet rendeztek zenével, amelyen "országunk fővárosának 500 előkelő polgára vívén a fáklyákat számtalan néptömeg kíséretében először nagyméltóságú báró Rauch Levin báró helytartó és nasicaí gróf Pejacevics László úrnál, az országgyűlésünk elnökével, Vakanovics Antal, Zsuvics József, Zlatarovics Róbert, Suhaj képviselő és Zágráb megye főispánjánál tették, örömkörelül, tiszteletüket."⁹⁹

A magyar országgyűlés elnöke, Szentiványi Károly az 1868. szeptember 25-iki országos ülésen értesítette a házat, hogy a szabor elfogadta a kiegyezési törvényt: "Az ülés megnyílt előtt egy fontos és örömdetes tudósítást vettem Vakanovics Antal, a horvátországi országgyűlés elnöke és báró Rauch Levin, Horvátország kormányzójától, melyben afelől értesítenek, hogy a Magyar- és Horvátország közti kiegyezkedési kérdés a horvát országgyűlés tárgyalatván, 69 szóval 4 ellenében elfogadott. (Élénk éljenés)".¹⁰⁰

A ház elnökének javaslatára elfogadták azt, hogy a kiegyezésről szóló elaboratum tárgyalását 1868. szeptember 28-án – mely hétfőre esett –, kezdjék el. Ezen a CCLXXXIX. országos ülésen Csengery Antal mint előadó fölolvasta Horvátországgal való kiegyezés tárgyában kiküldött bizottság jelentését, majd a jegyzőkönyvből egymást váltva a 66. szakaszig Csengery és Pais Sándor jegyző olvasták az egyezményi javaslatot.¹⁰¹

A 66. szakasz 2. pontjával kapcsolatosan Csengery megjegyzete, hogy a Zágráb megye kiegészítő részeinek felsorolásából kimaradt a türmezei kerület, amely kétségtelenül Horvátország része. A ház elfogadta Csengery javaslatát, hogy a 2. pont szövegéhez hozzáfűződjék "és a türmezei szabad kerülettel."¹⁰²

A vita tárgya csupán Fiume kérdése volt. Az országgyűlés álláspontját talán a legjobban Várady Gábor szavai tükrözték: "Fiume a mienk, Magyarországé ... Mindnyájan tudjuk azt is, hogy Fiume nem állott a bán alatt míg Horvát- és Szlavonországok igen sok közügyekben úgy gyakorlatilag, mint törvény szerint is a bán alatt állottak. Tudjuk azt is, hogy a Horvátország adó a magyarországgal mindig együtt tárgyalatott. Mindezt jól tudjuk t. képviselőház, de tudják azt horvát testvéreink is. Ezért úgy vagyok meggyőződve, hogy Fiumének és kerületének Magyarországhoz visszacsatolása a kiegyezke-

⁹⁶ Pesti Napló. 1868. szept. 30. (szerda) 224-5528. sz. A Horvát-szlavon országgyűlés szept. 24-én című cikk.

⁹⁷ Pesti Napló, 1868. szept. 29. (kedd) 223-5527. sz., Zágráb, szept. 25. cím alatti cikk.

⁹⁸ Uo. Távirat című írás.

⁹⁹ Lásd a 96. sz. jegyzetet.

¹⁰⁰ Az 1868. évi országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi napló. X. köt., CCLXXXVII. országos ülés. 1868. szept. 25-én.

¹⁰¹ Az 1868. évi országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi napló. X. köt., CCLXXXIX. országos ülés, 1868. szept. 28-án.

¹⁰² Uo.

désnek elutasíthatatlan föltétele, az egyezmény létesítésének conditio sine qua non-ja (Élénk helyeslés)....

... Azért kérem t. képviselőházat, méltóztassék határozatilag kimondani: kötelességévé tétetik a kormánynak Fiume és fiumei kerület Magyarországhoz visszacsatolásának haladék nélkül leendő eszközlése, minek megtörténtével a képviselőház szeptember 28-dikai ülésében el fogadott egyezmény legfelső szentesítés alá terjesztvén azonnal életbe lép (Élénk helyeslés)...

... Nézzük t. képviselőház, e tárgynál Fiume féle és hallgassunk Fiuméra: minden kar felénk nyúl, minden hang hozzánk van intézve az Adria partjáról. E nép, e nép által lakott föld, és a földet övező tenger Isten és világ előtt Magyarország földje és Magyarország tengere. (Általános helyeslés). Így tudja, így érzi és ezért így óhajtja ezt, a fiumei nép is; és a nép szava Isten szava. (Élénk tetszésnyilvánítás).¹⁰³

Zichy Antal beszédében szorgalmazta, hogy az egyezmény ne prejudicálja a határbeli kérdéseket.

Az országgyűlés en bloc elfogadta a kiegyezés szövegét azzal a Fiuméra vonatkozó kikötéssel, melyet Várady képviselő terjesztett elő, valamint Zichy Antal észrevételeit is igénybe véve.¹⁰⁴

A két országgyűlésen történő elfogadása után a törvénycikket már csak a királynak kellett szentesíteni. Egy kérdésben – Fiume hovátartozásáról – nem sikerült azonban egyezsége jutni. A két állam sajtója – főleg a kormánypártiak – nagy örömmel fogadták a horvát-magyar kiegyezés létrehozását. A magyar lapok úgy vélték, hogy a kiegyezési törvénycikk a horvátoknak maximális engedményeket biztosított és ezzel a nemzetiségi igényeiket megvalósították. A horvátországi unionisták is úgy vélték az egyezmény a leendő legtöbb engedményt biztosított számukra. A zágrábi *Hrvatske novine* nevű lap 1868. szeptember 26-án a Hazám című cikkben írta egyebek közt: "Most tehát drága hazám a midőn már a veszély elhárítottatott tedd mérlegbe physikai és morális erődet; testvéri egyeztetés és bizalommal viseltessél a szomszéd vitéz nemzet iránt, mellyel oly sok jóakarattal és kész örömmel kötéd meg a szövetséget, bizalmadat a legmagasb trónba, felséges királyodba vedsz, s így várd be a jövőnek szerencsáját. Ti pedig a hazának nemes fiaí mondjátok le nagylelkűleg a bosszú legtávolabbi gondolatáról is."¹⁰⁵

A horvát szabor küldöttsége 1868. október 9-én megjelent Bécsben, ahol a császár fogadta őket. Vakanovics Antal a szabor elnöke átnyújtotta az uralkodónak a szabor feliratát, majd elmondta, hogy Fiume hovátartozását kivéve Magyarország és Horvátország között megszületett az egyezmény. Fiumet illetően Vakanovics megkérte az uralkodót a horvát nép nevében, hogy "méltóztassék Horvátország jogát Fiuméra az államjogi kiegyezés határai között legkegyelmesebben megóvni és megvédeni, és Szent István koronája népeinek államjogi egyezséget az engesztelés, szeretet és meg nem szűnő, egyetértés kapcsával körülvenni és megszilárdítani."¹⁰⁶

A császár örült a kiegyezésnek és a Fiume kérdésében azt nyilatkozta, hogy királyi elhatározással csak akkor fog intézkedni "ha az összes érdekelt megnyugtatóására irányzott előterjesztéseim alapján az óhajtott és szükséges eredményt elérni nem sikerülne."¹⁰⁷

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ Uo.

¹⁰⁵ Hrvatske novine, Zágráb, 1868. szept. 26. (szombat), Domovina (Hazám) című írás. Lásd Pesti Napló, 1868. okt. 1. Esti kiadás 1. sz. Szláv lapok cím alatti írás.

¹⁰⁶ Pesti Napló, reggeli kiadás. 1868. okt. 10. (szombat), 233-5537. sz. A horvát országgyűlés küldöttsége cím alatti cikk.

¹⁰⁷ Uo.

Az uralkodó végül is elfogadta Fiume ügyben a magyar javaslatot, mely kimondta, hogy Fiume "város, kikötő és terület a magyar koronához csatolt külön testet (separatum sacrae regni corona adnexum corpus) képez, amelynek mint ilyennek, külön autonómiájára s erre vonatkozó törvényhozási és kormányzati viszonyaira nézve, Magyarország s Horvát-, Szlavon és Dalmátországek és Fiume városa közt, küldöttségi tárgyalások útján, közös egyetértéssel lesz megállapodás eszközlendő."¹⁰⁸

1868. november 13-án Andrássy Gyula gróf miniszterelnök értesítette az országos ülésen jelenlévő képviselőket, hogy miután "az Ő Felsége kir. leiratban történt legmagasabb előterjesztés mindkét ház határozata által elfogadtatván, a kormánynak kötelességéről tétetett, hogy a Magyar- és Horvátország közt történt egyezmény becikkelyezésére nézve javaslatot terjesszen a ház".¹⁰⁹ A miniszterelnök javaslatára Csengery Imre jegyző felolvasta a törvényjavaslat bevezetését és az új 66. szakaszt.

A november 14-iki országos ülésen a magyar országgyűlés elfogadta a törvényjavaslatot, majd a következő napon a létrejött egyezmény becikkelyezése iránt készült törvényjavaslatot véglegesen megszavazta.¹¹⁰

A király még november 12-én szentesítette a törvénycikk horvát változatát, majd mielőtt összeült volna a magyar országgyűlés, a Horvát udvari kancellária – az uralkodó engedélyével – már Zágrábba küldte a törvénycikk horvát szövegét. Ez természetesen nem tartalmazta a magyar országgyűlésen megszavazott változatot Fiuméra nézve.

Mivel már november 16-ára Rauch Levin bárni helytartó összehívatta a szábort, már nem volt idő a horvát-magyar változatok egyeztetésére. Andrássy miniszterelnök november 15-én távsürgönnyel értesítette Rauch bárót, hogy a 66. szakaszt illetően a magyar változatot vegye figyelembe. A 66. szakasz megváltozott szövegét egy cédulára írták, majd azt ráragasztották az eredeti szövegen leírt 66. szakaszára. A horvát történet ezt "fiumei foltként" említi. A szabor nem tárgyalt a bekövetkezett változásról és november 18-án törvény ereőre emelte az egyezményt mint az 1868: I. tc.-ket. A magyar országgyűlés képviselőháza november 17-én szentesítette, 19-én pedig kihirdette, amíg a főrendek házában november 23-án került sor az 1868: XXX. tc. kihirdetésére.¹¹¹

Igy megszületett a magyar-horvát kiegyezés, amely rögzítette Magyarország és Horvátország közti viszonyokat és mint alaptörvény 1918-ig maradt érvényben.

Horvát-szlvon képviselők a magyar országgyűlésen

Az országgyűlés november 24-i ülésen megjelentek a Horvát-, Szlvon és a Dalmátországek képviselői. Vakanovics Antal horvátul üdvözölte a magyar országgyűlés képviselőit a következő szavakkal: "A horvát és szlvon királyság képviselőit látják, uraim, a közös törvényhozás szent csarnokaiban, hova 20 súlyos év múltával lépünk be, hogy alkotmányos jogainkat gyakoroljuk s önökkel jót, rosszat testvérileg megosszuk,

¹⁰⁸ Az 1868. évi országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi irományok VI. köt., 364. sz. CCCXII. ülés. 1868. nov. 13. Törvényjavaslat a Magyarország s Horvát-, Szlvon és Dalmátországek közt fennforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény becikkelyezéséről. Lásd MOL Miniszterelnökség. K 26 - 1868. 1354. Közjogi kérdésekre nézve létrejött egyezmény becikkelyezéséről.

¹⁰⁹ Az 1868. évi országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi napló. X. köt., CCCXII. ülés, 1868. nov. 13-án.

¹¹⁰ Az 1868. évi országgyűlés nyomtatványa. Képviselőházi napló. X. köt., CCCXIV. országos ülés. 1868. nov. 15-én.

¹¹¹ MOL Miniszterelnökség. K 26 - 1868. 1364. Magyarország és Horvátország közti közjogi kérdésekre nézve létrejött egyezményről szóló törvénycikk szentesítéséről.

miként őseink századokon át testvérileg megosztották. Engedjék uraim, hogy meghatalmazványunkat átnyújtván, a haza érdekében folyó közös munkába önökhöz csatlakozhassunk..."¹¹²

Hosszas éljenzés után a ház elnöke köszöntötte a horvátokat mondván: "Századokon át a legjobb egyetértés boldogítja őseinket: engedje a Mindenható, hogy a törvényben letett kiegyezési szellem minél erősebben és minél nagyobb terjedelemben testesüljön."¹¹³

Ugyanazon az országgyűlésen megválasztották a delegáció horvát tagjait. A 265 beadott szavazócédulából, hat üres volt. A delegációba megválasztották Suhaj Imrét és Zsuvics Józsefet 257–257 szavazattal, Bedekovich Kálmánt 256, Pejacevics László grófot pedig 255 szavazattal.¹¹⁴

1868. december 8-án a sikeres kiegyezés létrehozása után Rauch Levin báró megkapta a báni kinevezést.

Az 1868: I., illetve 1868: XXX. tc. alapján megválasztották az első horvát-szlavon–dalmát tárca nélküli minisztert. A tiszte Bedekovich Kálmán töltötte be,¹¹⁵ akit 1868. december 13-ikán tartott minisztertanács ülésén bemutatnak.¹¹⁶

A szabor nemsokára meghozta az 1869: II. tc-ket, melyben Horvátország közigazgatásának alapjait fektette le. Az uralkodó április 20-iki jóváhagyása után, május 10-én kinevezte a három osztályfőnököt is. 1869. szeptember 9-én báró Rauch Levint beiktatták a báni székbe és ezzel befejeződött a horvát autonómia fölépítése.

Az 1868: I. tc. olyan vihart kavart Horvátországban, mint korábban egyik törvény, törvénycikk sem. Az ellenzék heves támadásainak megfékezése miatt a szabor az 1870: XV. tc-ben büntetnek minősített minden cselekményt, mely a kiegyezés ellen fordult.

1869 februárjában Zágráb város képviselte kinevezte Andrássy Gyula grófot és Deák Ferencet, valamint báró Gablencet, a horvát főváros díszpolgáraivá.¹¹⁷

Az 1868:XXX. tc. utóélete

A létrehozott horvát–magyar kiegyezéssel úgy tűnt, megoldódtak a problémák. A Pesti Napló vezércikkszerzője 1868. november 27-én és 29-én írta: "Horvát testvéreink meg lehetnek győződve, hogy örömlükben egész szív és lélekből osztozik a hazában minden igaz magyar... Horvátország a kiegyezkedésben nyert alapokon kétségkívül gyorsan és minden irányban fog virágozni. Az anyagi jólét és szellemi emelkedés minden tényezői, eszközei és kellékei kezében vannak letéve... Így ő támaszkodva reánk és támogatva általunk; békés előharcosa lesz a nyugat érdekeinek keleten, azon érdekeknek, melyek az ő és fajrokonai állami, nemzeti, történeti érdekei is egyszersmind ...

¹¹² Az 1868. évi országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi napló. XI. köt., CCCXXIII. ülés, 1868. nov. 24-i országgyűlési ülés.

¹¹³ U.o.

¹¹⁴ U.o.

¹¹⁵ Lásd MOL Miniszterelnökség. K. 26 - 1868. 1463, 1472, 1535, 1477, 1604.

¹¹⁶ MOL Minisztertanács. K 27 - 1868. dec. 13. - 5. Bedekovich Kálmán horvát-szlavon-dalmát miniszter bemutatkozása. A jegyzőkönyv röviden megjegyezte: "Miniszterelnök úr előadja, hogy miután Ő Felsége a horvátországi közjogi egyezmény értelmében Bedekovich Kálmán, varasdi főispáni helytartót tárczanélküli horvát-szlavon-dalmát miniszterre kinevezni méltóztatott, kinek a Magyar minisztertanácsban ülése és szavazata van, őt a minisztertanácsnak bemutatni kívánja. Mire nevezett miniszter megjelenvén, helyét a minisztertanácsban elfoglalta."

¹¹⁷ Vasárnapi Újság, Budapest, 1869., febr. 14. 7. sz. melléklet Mi újság? című cikk.

Figyelmet érdemel végre a kiegyezés műve mint minta, mely szerint kell az egy kapcsolatban lévő, vagy abba lépni hajlandó népek közt fennforgó ellentéteket kiegyenlíteni, vagy kitört viszonyokat megszüntetni ... Történetünk egyik fénylapját képezendi a tény, hogy a mintánk, mely egy szelíd, mívelt, igazságos kornak minden jeleit viseli homlokán, mi tudniillik a magyar és horvát nemzetnek vagyunk szerzői".¹¹⁸

A kiegyezés utáni baráti viszonyokról tanúskodik a *Pesti Napló* 1868. november 26-iki A horvát képviselők Deáknál című írás. A horvátok ugyanis a magyar politikusok közül Deák Ferencet tisztelik leginkább Kossuth Lajossal és Khuen-Héderváry Károllyal ellentétben (Hasonló érzelmeket kelt Jellasics József neve Magyarországon). A Deák iránti tiszteletből a nagy államférfinál megjelentek Horvát-Szlavonország összes képviselői és az országgyűlésen résztvevő főispánok és főurak. Nevükbe Pejacsevics László gróf beszélt és egyebek közt elmondta: "Te vagy a férfin, a ki a m. nemzet élén állva helyreállította a megzavart békét, s felfüggesztett alkotmányt és zászlójára írva a szakadás törvényesség és rend ígét, e zászló alatt kivívta a legdicsebb harcot mely M.(agyarország) közjogi alapjának megerősödésében találta diadalát.

Horvátország és Szlavónia újabb egyesülése Magyarországgal inauguráltatott és örömmel ismerjük el bölcsességednek és igazságérzetednek részét a kiegyenlítésében. A magyar nemzet az országgyűlés nagy többsége elismer téged vezetőjének a törvényhozás terén, és miután Horvátország és Szlavónia képviselői ugyanazon állásponton állnak mint a többség, és ragaszkodnak a mostani alkotmányos kormány elveihez, mint te, óhajtjuk, hogy alattad, zászlód alatt, és ha Isten is úgy akarja a jövő ülésszakban is az általunk nagyrabecsült közös kormány mellett mozdíthassuk elő a haza javát. Tartson meg tehát az örökké való gondviselés a közjólét számára."¹¹⁹

Deák Ferenc meghatódva a következőket válaszolta: "Barátaim és testvéreim, köszönöm ragaszkodástok e jelét, melyet mélyen érzek és becsülök: nem fogadhatom el úgy mint személyemet illető, e rokonszenv teljes kifejezése a többség és a közös kormány ernyedetlen törekvését illeti. Sokkal tovább élek már, semmint hogy reményem volna, hogy még működhetném a király és a haza javára, de rendületlenül akarom napjaim végét is e szentségeknek szentelni. A mit ti mondtatok, az engemet megíjíjt és büszkévé tesz, egy nemes testvér nemzet nyilatkozata ez, mely engem méltányol; legyetek meggyőződve, hogy bizalmatokat hű baráti kebelbe plántáltatok.

Adja Isten, hogy a kiegyezkedés áldás dús eredményeit mindinkább zavartlanul élvezhessük és egyesült erővel mozdíthassuk elő a haza javát mint egy szeretetben és bizalomban egyesült nemzet."¹²⁰

Horvátország már 1868 decemberében megkezdte élvezni azt az autonómiát, melyet a kiegyezési törvénycikk biztosított számára.¹²¹ Az uralkodó a horvát kormány élére Rauch Levin báró báni helytartót nevezte ki, aki megkapta a báni címet, mint első polgári bán.¹²² A *Pesti Napló* Rauch báni kinevezését a következő szavakkal örököltette

¹¹⁸ Pesti Napló, 1868. nov. 27. (péntek) 274-5488. sz., és 1868. nov. 29. (vasárnap) 276-5490. sz. Kibékülés a horvát nemzettel, I. és II. rész.

¹¹⁹ Pesti Napló, 1868. nov. 29. (vasárnap) 276-5490. sz. A horvát képviselők Deáknál.

¹²⁰ Uo.

¹²¹ Az 1868: I. illetve 1868: XXX.tc. lásd Heka László: Az 1868: I. illetve 1868: XXX. törvénycikk, Jogtudományi Közlöny, Budapest, 1997. 3. sz., 131-141. p.

¹²² A bán az 1868: I. ill. 1868: XXX. tc. szerint elveszítette az egykori katonai szerepkörét. A bánról lásd Heka László: Uloga i znanenje hrvatskoga bana u drzavnopravnoj povijesti Hrvatske (A horvát bán szerepe és jelentősége Horvátország állam- és jogtörténetében), tanulmány, Hrvatske novine, Eisenstadt, 1997. I. rész 41. sz. 11. p., II. rész 42. sz. 11. p., III. rész 43. sz. 11. p., IV. rész 44. sz. 11. p., V. rész 45. sz. 11. p. Heka László: Adalékok Horvátország 1526 előtti alkotmánytörténetéhez, Acta Jur. et Pol. Tomus LII. Fasc. 4., 14-23. p.

meg: "A hazai történelmünk legjelentékenyebb napjai közé fog tartózni. Zászlók, tömegek az utcán. Polgármester üdvözölte a bánt a következő szavakkal: "... Midőn hosszas szendergés után a magyar–horvát alkotmány ismét életbe lépett s a dalmát–, horvát és szlavón királyi kormányzása méltóságod kezeibe tétetett le; örömrzét szállotta meg a horvát–szlavón nemzetet, mert remélte, hogy méltóságodnak sikerülni fog szeretett hazánk ügyét szabályozni. Most azonban midőn Magyarországgal szemben főnálló viszonyainknak a hazánk belkormányzásának alaptörvénye inarticuláltatott, s méltóságod e királyságok polg. bánjává kineveztetett, a haza, s különösen Zágráb főváros öröme még határtalanabb, mert csálhatatlan, biztosítékait bírja annak, hogy reményei és kíváncsai nem maradnak-e pusztába kiáltott szavak."¹²³

Az 1868: I. ill. 1868: XXX. tc. kétségtelenül kompromisszum volt a horvát és a magyar fél között. Horvátország törekvése, hogy Magyarország elismerje őt "társországnak" megvalósult. A kiegyezést ellenzők számára ez sem volt elegendő. A szerb propaganda hatására, a horvátországi szerbek kitűzték célul az általuk lakott területek Szerbiához való csatolását. A horvát értelmiség egy részének is a délszláv állam tűnt a horvát kérdés megoldása szempontjából a legjobbnak. Strossmayerék úgy gondolták Zágráb körül tömörülnek az összes délszláv népek. Hiába voltak Deák Ferenc intelmei, hogy ez esetben Belgrád lenne a központ és nem Zágráb, a horvátok egy része kitartott az elvei mellett. Annak ellenére, hogy Khuen-Héderváry bánsága idején (1883–1903) megromlottak a horvát–szerb viszonyok (a bán aránytalanul nagy számú funkciót bízott a szerbekre), 1918-ban mégis létrejött a délszláv állam. Egyesült két olyan nemzet, melyet a délszláv népcsoporttól való származása és ebből eredendően a nyelv hasonlósága mellett semmilyen más kötelék nem fűzte egymáshoz. A múlt, civilizációs hozzátartozás, hagyományok, alkotmányosság szempontjából 1918-ban két különböző világ találkozóját jellemezte a Szerbek, Horvátok és Szlovénok Királysága. Szerbia a népének letelepedése óta a keleti civilizáció részévé vált. Horvátország a frankok, majd Velence, Magyarország és Ausztria hatására a nyugat civilizációhoz. A délszláv állam megalakítása után nyilvánvaló volt a horvátok számára mekkora tévedés volt ez. Háborúban való széthullása ezt csak megerősíti.

Az egyezmény egyik létrehozója Rauch Levin báró a délszláv irodalomban a horvát nemzet eltiprójaként került bemutatásra. Dr. Josip Šarinić felrója Rauch bárónak, hogy bánsága idején megkezdte a "szerbek üldözését" azzal, hogy betiltotta a cirill írást.¹²⁴ Ugyanakkor a Rauch ellen ténykedő Szerém megyei szerbeket "igazi hazafiaknak" nevezi. Ez az álláspontja aligha védhető manapság, habár mindezt Šarinić csupán 26 évvel ezelőtt (1972-ben) írta.

Éppen ellenkezőleg, azzal, hogy az unionisták a kiegyezésben kiharcolták a széles körű autonómiát, politikai nemzetnek való elismerést, külön határainak elismerését, horvát nyelv használatát (és nemaz ún. szerb–horvátot, ahogy azt a délszláv eszmét hirdetők szerették volna), belügyeire nézve pedig teljes önállóságot; mondhatni sokkal többet tettek Horvátország érdekeinek, mint a délszlávást propagálók, akik a szerb király kezébe átadták Horvátországot.

Ezért az 1868: I. illetve 1868: XXX. tc.-et érdemes áttekinteni más szemekkel. Ezen úton haladva e tanulmányban igyekeztem bemutatni a kiegyezési törvénycikk létrehozását a magyar, horvát és más nemzet sajtójának tükrében. Leginkább a Pesti Nap-

¹²³ Pesti Napló, esti kiadás, 1868. dec. 16. (szerda), 65. sz.

¹²⁴ Josip Šarinić: Nagodbena Hrvatska. Postanak i osnove ustavne organizacije. (A kiegyezett Horvátország. Az alkotmányos szerkezetének fölépítése és annak alapjai), Zágráb, 1972.

lóból idéztem, hiszen a délszláv (horvát, szerb szlovén, bosnyák) szerzők mellőzték ezt a lapot.

A sajtó híven tükrözte a két nemzet viszonyát, melyet testvérinek neveztek, mind a horvát, mind a magyar lapok. A délszláv eszmét követő szerzők azonban kimondottan ellenségesen fogadták a kiegyezést, így az irodalomban a magyar–horvát viszonyok sötétebb árnyalatban kerültek lefestésre. Mint a sajtóból olvashatjuk, ez nem így volt. A közös alkotmányosság, a közös múlt, és ugyanahhoz a civilizációs körhöz való hozzátartozás miatt a két nép és a két állam közötti viszony barátságos volt egészen a XIX. század végéig.

Ez a tanulmány ezt igyekszik bebizonyítani.

Felhasznált irodalom

- BAJZA József: A magyar–horvát unió felbomlása. Budapest, 1925.
- BARADA Miho: Postanak hrvatskog plemstva. (A horvát nemesség kialakulása), Časopis za hrvatsku poviest, Zágráb, 1943., 203–205. p.
- CSENGERY Antal: Hátrahagyott iratai és feljegyzései. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1928.
- ČULINOVIĆ Ferdo: Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka (A jugoszláv államok államjogi története a XIX. és XX. században), Zágráb, 1958.
- CSIZMADIA–KOVÁCS–ASZTALOS: Magyar állam és jogtörténet, Budapest, 1971, 1986.
- DEÁK FERENC BESZÉDEI. Összegejtötte Kónyi Manó. I. köt. (1829–1847), Budapest, 1882., II. köt. (1848–1861), Budapest, 1886. III. köt. (1861–1866), Budapest, 1889., IV. köt. (1866–1867), Budapest, 1897., V. köt. (1867–1868), Budapest, 1898., VI. köt. (1868–1873), Budapest, 1903.
- DEÉR JÓZSEF: A magyar–horvát államközösség kezdetei. Különlenyomat a "Jancsó Benedek Emlékkönyvből", Budapest, 1931.
- Die anfang der Ungarisch–kroatischen Staatsgemeinschaft. Sonderbruck aus Archivum Europae Centro-orientalis II. (1936), Fasc. 1–2., 5–45, S.
- DEZSÉNYI Béla–NEMES György: A magyar sajtó 250 éve, Budapest, I. köt. 1954.
- FERDINÁNDY Géza dr.: A magyar alkotmány történelmi fejlődése. Budapest, 1906.
- FERENCZI ZOLTÁN: Deák élete, I., II., III. köt., MTA. Budapest, 1904.
- GOSZTONYI M.: Horvát–Szlavon- és Dalmátországek autonom alkotmánya, Budapest, 1892.
- GRAFENAUER Bogo: Nekaj vprašanj iz doba naseljavanja južnih Slovanov. (Néhány kérdés a déli szlávok letelepedésének korszakából), Zgodovinski časopis, Ljubljana, IV., 1950.
- Pomembnejši novi rezultati v starejši zgodovini jugoslavankih narodov. (Új eredmények a déli szláv népek korai történetéhez), Zgodovinski časopis, Ljubljana, XVIII. kötet.

GYÖRFI György: Tanulmányok a magyar állam eredetéről, Budapest, 1959.

HAUPTMANN Ferdo: Der kroatisch-ungarische Ausgleich von 1868. Der österreichisch-ungarische Ausgleich von 1867. München, 1968.

HAUPTMANN Ljudmil: Hrvatsko praplemstvo (A horvát ősnemesség), Slovenska akademija znanosti u umjetnosti (Szlovén művészeti és tudományos akadémia), Ljubljana. Rasprave (Viták), I. köt., 1950.

HEKA László: Zum 125. Todestag von Ljudevit Gaj (1809–1872), Pannonisches Jahrbuch–Panonska ljetna knjiga 1997., Pannonisches Institut, Güttenbach, Literas-Verlag, Wien, 1997., 82–83. p.

– J.J. Strossmayer, biskup i političar (Strossmayer J. Gy., püspök és politikus), Hrvatski glasnik, Budapest, 1997. 4. sz. 11. p.

– Biskup Josip Juraj Strossmayer (Strossmayer József György püspök), Zornica, Kökény, a horvát katolikusok folyóirata, 1998. 1. sz. 6–7. p.

– Doseljenje Hrvata u domovinu i ustava Hrvatske države (A horvátok honfoglalása és az állam megalapítása), Godišnjak Hrvatskog glasnika 1997. (Hrvatski glasnik lap 1997. évi évkönyve), Budapest–Nagykanizsa, 1997. 12–21. p.

– Cesarica Marija Terezija i slavonsko pitanje (Mária Terézia császárnő és a Szlavónia kérdése), Hrvatske novine, Eisenstadt, 1997. 25. sz., 12. p.

– Juraj II. Drašković (1525–1587) Pannonisches Jahrbuch–Panonska ljetna knjiga 1997., Pannonisches Institut Güttenbach, 1997. Literas-Verlag, Wien, 74–75. p.

– O stogodišnjici smrti Ante Starčevića (Sztarcsevics Antal halálának 100. évfordulója alkalmából), Hrvatski glasnik, Budapest, 1996., 21. sz., 7. p.

– A bunyevácok (dalmaták) Szeged életében, Tanulmányok Csongrád megye történetéből. XXVI. köt., Szeged, 1998

– Az 1868: I. illetve 1868: XXX. tc. a horvát-magyar kiegyezésről (kézirat).

– Uloga i značenje hrvatskog bana u državopravnoj povijesti Hrvatske. (A horvát bán szerepe és jelentősége Horvátország állam- és jogtörténetében) - tanulmány. Hrvatske novine, Eisenstadt, 1997. I–V. rész, 41–45.sz. 11. p.

– Ban pučanin (Ivan Mazsuranics, az egyetlen polgári származású horvát bán), Hrvatski glasnik, Budapest, 1996., 32. sz., 8. p.

– Nastanak i nestanak Vojne krajine (A katonai határőrvidék keletkezése és megszűnése), Hrvatski glasnik, 1996., 23. sz., 14. p.

– Sjedinjenje Vojne krajine s Hrvatskom (A katonai határőrvidék egyesítése Horvátországgal), Hrvatske novine, Eisenstadt, 1997., 27. sz., 12. p.

– Az 1868: I., illetve 1868: XXX. tc. Jogtudományi Közlöny, Budapest, 1997., 3. sz., 131–141. p.

– Adalékok Horvátország 1526 előtti alkotmánytörténetéhez, Acta Jur. et Pol. Tom. LII. Fasc. 4., Szeged, 1997.

HÓMAN Bálint: Geschichte des ungarischen Mittelalters. B.I. Von den ältesten Zeiten bis zum Ende des XII. Jh. Berlin, 1940.

HORN Gustave: Le compromis de 1868. entre la Hongrie et la Croatie, Paris, 1907.

HORVÁTH István: Über Croatien als eine durch Unterjochung erworbene ungarische Provinz, Leipzig, 1844.

HORVAT Josip: Zur Geschichte des kroatisch-ungarischen Ausgleichs vom Jahre 1868. Donauropa–Zeitschrift für die Probleme des Europäischen südosten. III. Jahrgang. 8. Heft. August 1943., Budapest.

HORVÁT Rudolf: Hrvatska politika od godine 1860–1895. (A horvát politika 1860–1895. között), Obzor, Zágráb, Emlékkönyv 1860–1935.

JAKŠIĆ G.–VUČKOVIĆ V.: Spoljna politika Srbije za vlade kneza Mihajla-Prvi balkanski savez (Szerbia külpolitikája Mihail herceg uralkodása idején – Az első balkáni szövetség) Belgrád, 1963.

JÁSZI V.: Tanulmányok a magyar –horvát közjogi viszony köréből, Budapest, 1897.

B. JESZENSZKI Béla: A társországok közjogi viszonya a Magyar államhoz, Budapest, 1889.

KADLEC Karel: Uherska a Chorvatska ustava v hlavních crtach (A magyar–horvát alkotmány a legfőbb vonalakban), Prága, 1906.

KÁROLYI Ede: Foederált Hunnia vagy a nemzetek egyesülése, Kassa, 1861, Pest, 1861.

KERESZTESI József: Magyarország polgári és egyházi közéletből a XVIII-dik század végén. Budapest, 1882.

KLAIĆ Nada: Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku. (A horvátok története a korai középkorban.) Manualia Universitatis Studiorum Zagradiensis, Zágráb, 1975.

KÓNYI Manó: Deák Ferenc beszédei 1861–1866, Budapest, 1889., 1867–1868., Budapest, 1903.

KOSTRENČIĆ Marko: Nacrt historije hrvatske države i hrvatskog prava. (A horvát állam és a horvát jog történetének vázlata), I. köt., Universitas Studiorum Zagradiensis, Zágráb, 1956.

KRESTIĆ Vasilije: Hrvatsko–Ugarska Nagodba 1868. godine (Az 1868. évi horvát–magyar kiegyezés), Srpska akademija nauka i umetnosti. Posebna izdanja, Knjiga CDXXVIII. (A Szerb tudományos és művészeti akadémia, külön kiadásai, CDXXVIII. könyv, Belgrád, 1969.

– Korespondencija J.J. Strossmayera (Strossmayer J.Gy. levelezése), Archiv, JAZU (HAZU), Zágráb.

KUŠLAN D.–ŠUHAI M.: Spisi saborski kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861. (A Dalmácia, Horvátország és Szlavonia királyságok nyomtatványai 1861. évtől), Zágráb, 1862., I–IV. köt.

MANDIĆ Oleg: "Pacta Conventa" i "dvanaest" hrvatskih bratstava ("Pacta Conventa" és a "tizenkét" horvát testvérség), Historijski zbornik XI–XII. köt., Belgrád, 1958–1959.

MISKOLCZY Gyula dr.: A horvát kérdés és a délszláv állam gyökerei, I–V. rész, Napkelet, Budapest, 15–16. sz., 176–179. p., 18. sz. 352–357. p., 19. sz. 432–429. p., 20. sz. 497–502., 21. sz. 561–596. p.

– A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában, I–II. köt., Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1927.

NOVAK Viktor: Jedno sporno pitanje iz srpsko–hrvatskih odnosa šezdesetih godina prošlog veka (A múlt század hatvanas éveinek egyik vitatott kérdése a szerb–horvát viszonyokban) Historijski časopis, Belgrád, 1949. 1–2. sz.

PACH Zsigmond Pál: A dualismus rendszerének első évei Magyarországon, Századok, Budapest, 1955, 1. sz. 34–74. p.

PALUGYAY Imre: A kapcsolt részek (Slavonia–Croatia) történelmi-s jogviszonyai Magyarországhoz, Pozsony, 1863.

POLIĆ Ladislav: Povijest modernoga izbornoga zakonodavstva hrvatskog. (Az újkori horvát választási törvényhozás) Zágráb, 1908.

RAČKI Franjo: Jugoslavjanstvo (Délszlávság), Pozor, Zágráb, 1860.

RUSZOLY József: Tisztújítások Szegeden a XVIII. század első felében. Reizner János közleménye (1890) Acta Jur. et Pol. Tom. XLVI. Fasc. IV. Szeged, 1995.

ŠARINIĆ Josip: Nagodbena Hrvatska. Postanak i osnove ustavne organizacije. (A kiegyezett Horvátország. Az alkotmányos szerkezetének fölépítése és annak alapjai), Zágráb, 1972.

ŠIDAK J.-GROSS M.-KARAMAN-I.-ŠEPIĆ D.: Povijest hrvatskoga naroda 1860-1914. (A horvát nemzet története 1860-1914. között), Zágráb, 1968., 43. p.

ŠIŠIĆ Ferdo: Pregled povijesti hrvatskoga naroda, (A horvát nemzet történetének áttekintése) Zágráb, 1975.

– Korespondencija Rački-Storssmayer (Rački és Strossmayer levelezése), Zágráb, 1931. I–IV. köt.

– Piručnik ivora hrvatske historije. Dio I. Čest I. (do god. 1107.) (A horvát történelem forrásainak segédanyaga. 1107-ig. I. rész), Zágráb, 1914.

– Jugoslovenska misao. Belgrád, 1937. (A délszláv gondolat)

SUBOTIĆ Jovan: Život Dra Jovana Subotića (Dr. Jovan Subotić élete), Újvidék, III. köt., 1905.

SZALAY László: A horvát kérdéshez, Pest, 1861.

SZEKFÜ Gyula: Iratok a magyar államnyelv történetéhez, Budapest, 1926.

– Der Staat Ungarn, Stuttgart–Berlin, 1918.

I. TÓTH Zoltán: A nemzetiségi kérdés a dualizmus korában (1867–1900), Századok, Budapest, 1959., 3., 368–393. p.

TÜRR István: A fehér lap legendája, Magyar Hírlap, Budapest, 1903., 134. sz. 1–2. sz.

URICA Nikola: Kako je postala "unija" izmedju Hrvatske i Ugarske? (Hogyan jött létre az "unió" Horvátország és Magyarország között?) Zágráb, 1905.

– Ban Levin Rauch od Nyéka u pravom svijetlu (Nyéki Rauch Levin báró az igazi fényben) Zágráb, 1905.

VLADISAVLJEVIĆ Milan: Državnopravni položaj Hrvatske u okviru Habsburške monarhije (Horvátország államjogi helyzete a Habsburg Monarchia kereteiben), Belgrád, 1937.

ŽIVKOVIĆ Jovan: Kako je postala Hrvatsko–Ugarska Nagoda (Hogyan jött létre a horvát–magyar kiegyezés?), Zágráb, 1892.

Országgyűlési nyomtatványok:

– Képviselőházi naplók

– Képviselőházi irományok

Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju (Horvátország és Szlavónia királyságok számára érvényes törvények és rendeletek gyűjteménye), 1868.

Saborski spisi sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od godine 1865–1867 (Dalmácia, Horvátország és Szlavónia királyságok szaborának aktái 1865–1867-ben), Zágráb, 1900.

Saborski spisi kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od godine 1867–1870. (Az 1867–1870. évi Dalmácia, Horvátország és Szlavónia királyságok szaborának aktái), Zágráb, 1905.

Dnevnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije god. 1861. (Az 1861. évi Dalmácia, Horvátország és Szlavónia háromegyes királyságok száborának naplója), Zágráb, 1862.

Dnevnika sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije godine 1865–1867. (A háromegyes királyság Dalmácia, Horvátország és Szlavónia 1865–1867. évi száborának naplója, Zágráb, 1867.

Dnevnik sabora trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije godine 1868–1871. (Horvátország, Szlavónia és Dalmácia háromegyes királyságok száborának 1868–1871. évi naplója).

A Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok közt fennforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény becikkelyezéséről. Magyar Törvénytár, 1836–1868. évi törvénycikkek, 422–439. p., Budaepst, 1896.

– A Magyar korona országai részéről a közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottság ügyrendje, Budapest, 1910.

FOLYÓÍRATOK:

Arhiv Društva za povjesnicu jugoslavensku. (A délszláv történelmi társulat folyóirata), Zágráb

Zgodovinski časopis, Ljubljana

Historijski zbornik, Zágráb,

Istorijski zapisi, Podgorica

Rad, Zágráb (A Délszláv tudományos és művészeti akadémia folyóirata)

Javnost, Zágráb,

Századok, Budapest,

Napkelet, Budapest.

LAPOK:

Peti Napló, Magyar Újság, Hazánk, A Hon, Vasárnapi Újság – Budapest
Pozor, Hrvatske novine, Agramer Zeitung, Sviet, Obzor, Vienac – Zágráb
Novi Pozor – Bécs

Politik – Prága

Svetovid, Vidov dan – Belgrád

Srbske novine, Zastave – Újvidék

Magyar Országos Levéltár - MOL

MOL Miniszterelnökségi jegyzőkönyvek - 1867-1868.

MOL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek – 1867-1868.

LÁSZLÓ HEKA

DER KROATISCHER–UNGARISCHER VERGLEICH IN 1868 UND DIE PRESSE

(Zusammenfassung)

Die mehr als acht Jahrhunderte alte kroatische–ungarische Staatsgemeinschaft ist eine, den unvergänglichen Verbindungen des universales Rechtswesens. Es lohnt sich dadurch auch, dieser Verbindungen in jeder Hinsicht zu beleuchten, weil viele Arbeiten in XX. Jahrhundert herausgegeben wurden, in denen die kroatische–ungarische Verbindung in besonders negativer Hinsicht beleuchtet wurde. Als selbständige Kroatien geordnet wurde, kann wieder die Gelegenheit um die bisherigen Essays aufzuwerten und alle Meinungen vorzustellen, die von südslawischen Ideen fließen – vor serbokroatischen "Brüderlichkeit" veranlasst – bringen negativen Blick auf die ungarische–kroatische Verbindung. In südslawischen Ideenkreis herausgegebene Essays haben einen grossen Einfluss sowohl auf die Verfasser von XX. Jahrhundert als auch auf die Forscher. Deshalb kann man sagen, dass die folgenden Generationen eine neue, andere Betrachtung brauchen. Die ungarische und kroatische Nation lebte durch acht Jahrhunderten in einer Staatsgemeinschaft zusammen, solange der südslawische Staat nach sieben Jahrhunderten Existenz nach mehreren Kriegen um den Preis grosser Opfer und mit zwei Millionen Flüchtlingen zerfallen wurde.

In diesem Essay wollte der Verfasser nicht die bisher schon geschriebenen Details kommentieren, sondern seine eigenen Forschungen über den kroatischen–ungarischen Vergleich darstellen, zumal das Entstehen des Paktes und seine Anklang durch den Spiegel der Presse.